

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 49-50 (2013)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 49-50 (2013)

Η απελευθέρωση της Πρέβεζας σύμφωνα με τις μαρτυρίες των στρατιωτικών αρχείων

Λάζαρος Στ. Συνέσιος

doi: [10.12681/prch.28568](https://doi.org/10.12681/prch.28568)

Copyright © 2021, Λάζαρος Στ. Συνέσιος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Συνέσιος Λ. Σ. (2021). Η απελευθέρωση της Πρέβεζας σύμφωνα με τις μαρτυρίες των στρατιωτικών αρχείων. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (49-50), 125–164. <https://doi.org/10.12681/prch.28568>

Λάζαρος Στ. ΣΥΝΕΣΙΟΣ

Η απελευθέρωση της Πρέβεζας σύμφωνα με τις μαρτυρίες των στρατιωτικών αρχείων

Οταν αποφασίσθηκε ο πανηγυρικός εορτασμός των 75 χρόνων από την απελευθέρωση της πόλεως το 1987, ανέτρεξα τότε σε διάφορες πηγές (αρχεία κλπ. ευρισκόμενα στη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, στην Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού, στην Υπηρεσία Ιστορίας Πολεμικής Αεροπορίας, σε συμπολίτες κ.α.), οι οποίες ευγενικά παραχώρησαν φωτοαντίγραφα όσων εκθέσεων, αναφορών, αναμνήσεων κλπ. αφορούσαν στο ιστορικό αυτό γεγονός. Μια δεύτερη σειρά των εγγράφων αυτών είχα καταθέσει και στον Δήμο της πόλης μας. Συμβάλλοντας στην έκδοση του παρόντος επετειακού τεύχους των *Πρεβεζάνικων Χρονικών*, του αφιερωμένου στην 21^η Οκτωβρίου 1912, ημέρα της απελευθέρωσης της πόλης μας, παρουσιάζω ένα σύντομο ιστορικό των στρατιωτικών ενεργειών και γεγονότων που προηγήθηκαν και οδήγησαν στην απελευθέρωση της πόλης, όπως αυτά περιγράφονται στα παραπάνω αρχεία, ενώ παράλληλα, δημοσιεύω τα πρωτότυπα έγγραφα, κυρίως εκθέσεις των αξιωματικών του αποσπάσματος που απελευθέρωσε την Πρέβεζα. Σημειώνω ότι η πλειονότητα των εκθέσεων αυτών, που είναι χειρόγραφες, εκδίδεται για πρώτη φορά στο σύνολό τους. Πρόκειται για τα ακόλουθα έγγραφα:

Από το αρχείο της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού δημοσεύονται τα ακόλουθα έγγραφα: Εκθέσεις των Ι. Αντωναρόπουλου (25.11.1912) και Α. Κωνσταντινίδη (30.5.1913), διοικητών του 7^{ου} Λόχου· έκθεση του Δημητρίου Κοσμόπουλου (3.6.1913), διοικητή του 9^{ου} Λόχου· εκθέσεις του Δημητρίου Ασημακόπουλου (15.11.1912 και 24.11.1912), διοικητή του 10^{ου} Λόχου, εκθέσεις του Αναργύρου Πετροπουλάκη (16.11.1912 και 1.6.1913), διοικητή του 11^{ου} Λόχου· εκθέσεις του Μιλτιάδη Κότταρη (12.11.1912 και 29.5.1913), διοικητή της 2^{ης} και 4^{ης} διμοιρίας του 11^{ου} Λόχου· έκθεση του Δημητρίου Νικάκη (16.11.1912) και έκθεση του Δημητρίου Πρωτοπαπά (31.5.1913), διοικητών του 12^{ου} Λόχου· έκθεση του Ελ. Αναγνωσταρά (24.10.1912), διοικητή του Πυροβολικού· τηλεγραφήματα του Κωνσταντίνου Σαπουντζάκη, αρχηγού Στρατού Ηπείρου.

Από το αρχείο της Υπηρεσίας Ιστορίας Ναυτικού και τη *Ναυτική Επιθεώρηση* δημοσιεύονται: απόσπασμα διαταγής του Ιωάννου Δαμιανού, Αρχηγού της Ναυτικής Μοίρας Ιονίου (Μοίρας Αμβρακικού): έκθεση του Νικολάου Μακά, αρχηγού των δύο κανονιοφόρων «Α» και «Δ».

*Σύντομο ιστορικό της απελευθέρωσης της Πρέβεζας
την 21^η Οκτωβρίου 1912*

Στις 30 Σεπτεμβρίου 1912 οι πρεσβευτές της Βουλγαρίας, της Ελλάδος και της Σερβίας στην Κωνσταντινούπολη¹ επέδωσαν κοινή τελεσιγραφική διακοίνωση στην Πύλη, ζητώντας, μεταξύ άλλων, υποχρέωση της Πύλης να μη μεταβάλει τον εθνολογικό χαρακτήρα των ευρωπαϊκών επαρχιών της με τον εποικισμό μουσουλμάνων από την Ανατολή, επίβλεψη των μεταρρυθμίσεων από ειδικό συμβούλιο απαρτιζόμενο από ίσον αριθμό χριστιανών και μουσουλμάνων και με συμμετοχή πρεσβευτών των βαλκανικών κρατών και των μεγάλων δυνάμεων κλπ.

Η τουρκική κυβέρνηση απέρριψε τη διακοίνωση, θεωρώντας την ως «θρασεϊανή απόπειραν έπεμβάσεως εις τὰς έσωτερικάς ύποθέσεις τῆς αυτοκρατορίας»,² οι πρεσβευτές αναχώρησαν από την Κωνσταντινούπολη στις 4 Οκτωβρίου, αφού επέδωσαν διακοίνωση για την κήρυξη του πολέμου.

Αρχισε έτσι ο Α΄ Βαλκανικός πόλεμος, κατά τη διάρκεια του οποίου απελευθερώθηκε και η Πρέβεζα στις 21 Οκτωβρίου του 1912 μετά από πέντε περίπου αιώνες σκλαβιάς.

Οι ελληνικές δυνάμεις ήταν κατανεμημένες στον Στρατό Θεσσαλίας (επτά μεραρχίες) υπό τη διοίκηση του αντιστρατήγου Διαδόχου Κωνσταντίνου με έδρα τη Λάρισα και στον Στρατό Ηπείρου (μία μεραρχία) υπό τον αντιστράτηγο Κωνσταντίνο Σαπουντζάκη³ με έδρα την Άρτα. Αρχηγός του Στόλου του Αιγαίου ο υποναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης, αρχηγός της Μοίρας Ιονίου (Μοίρας Αμβρακικού) – η οποία ήδη από ημερών βρισκόταν στη Λευκάδα–

¹ Είχε προηγηθεί –στις 26.9.1912– η κήρυξη του πολέμου από το Μαυροβούνιο στην Τουρκία, η οποία είχε αρνηθεί νέα διαρρύθμιση των συνόρων του.

² ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ 1981, 213.

³ Σαπουντζάκης Κωνσταντίνος, Ναύπλιο 1846 - Αθήνα 1931. Αντιστράτηγος. Αποφοίτησε από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1865 ως ανθυπασπιστής του Πυροβολικού. Με την έκρηξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου, ως αντιστράτηγος, τοποθετήθηκε Αρχηγός του Στρατού Ηπείρου μέχρι τις 11 Φεβρουαρίου του 1913, οπότε και παρέδωσε τη διοίκηση στον αρχιστράτηγο Διάδοχο Κωνσταντίνο, χωρίς όμως να απομακρυνθεί από το μέτωπο της Ηπείρου. Αποστρατεύθηκε μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων και στο διάστημα 1926-1929 διετέλεσε πρόεδρος του Μετοχικού Ταμείου Στρατού. Βλ. ΜΣΝΕ 1929-1930, V, 654.

ο πλοίαρχος Ιωάννης Δαμιανός.⁴

Με επείγον σήμα του υπουργού Ναυτικών Νικολ. Στράτου, αριθ. 536 από 3 Οκτωβρίου 1912, διατασσόταν ο «Αρχικυβερνήτης τῶν κανονιοφόρων, ὑποπλοίαρχος Ν. Μακκάς» να εισπλεύσει με τις κανονιοφόρους «Α» και «Δ» στον Αμβρακικό κόλπο για να εξασφαλισθεί ο ανεφοδιασμός του Στρατού Ηπείρου.

Σε εφαρμογή του ανωτέρω σήματος εκδόθηκε από τον Ιωάννη Δαμιανό, αρχηγό της Μοίρας Αμβρακικού η ακόλουθη διαταγή:

Ατμοβαρις Ἄκτιον. Αρ. Πρωτ. 23, Ἐμπιστευτικόν. Πρὸς τὸν Κυβερνήτην τῆς κανονιοφόρου «Α». Συνεπεία τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 536 ἐμπιστευτικῆς διαταγῆς τοῦ ὑπουργείου παραγγέλομεν ὅπως ἡ ὑφ' ὑμᾶς κανονιοφόρος μετὰ τῆς κανονιοφόρου «Δ» [...] εἰσπλεύσητε περὶ τὴν 2^{αυ} μεταμεσονύκτιον, οὐχὶ βραδύτερον τῆς 5^{ης} πρωϊνῆς τῆς αὔριον εἰς τὸν Ἄμβρακικὸν κόλπον [...]. Ἐπὶ τῶν δύο κανονιοφόρων θέλουσιν ἐπιβῆ οἱ πλοηγοὶ Ι. Μιλάκας πρώην ἀρχικελευστής καὶ 5 ἕτεροι. [...] Ὁ Μοίραρχος Ἀρχηγὸς Ἰωάννης Δαμιανός, Πλοίαρχος.⁵

Μετά το πέρας της αποστολής, ο Νικόλαος Μακκάς,⁶ αρχικυβερνήτης των κανονιοφόρων καταχωρεί στην έκθεσή του:

Ἐπιβὰς τῆς κανονιοφόρου «Α» μετὰ τοῦ κυβερνήτου τῆς κανονιοφόρου «Δ» ὑποπλοίαρχου Κοσμᾶ Μπούμπουλη καὶ καλέσας τοὺς πλοηγούς ἐχορήγησα τὰς διαταγὰς μου διὰ τὴν δίοδον καὶ παραβίασιν τῶν στενῶν, ὀρίσας ὅπως δύο τῶν πλοηγῶν ἐπιβῶσιν τῆς «Δ», οἱ δὲ λοιποὶ μετὰ τοῦ ἀποστράτου ἀνθυποπλοίαρχου Ἰω. Μιλάκα ἐπὶ τῆς «Α». [...] Περὶ τὴν 11^{ην} τῆς νυκτὸς μεθωρμίσθημεν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος τῆς Δευκάδος εἰς τὸν ἐξωτερικὸν ὄρμον παρὰ τὸ φρούριον [...]. Περὶ τὴν 1^{ην}

⁴ Δαμιανός Ιωάννης, Ὑδρα 1861 - Αθήνα 1920. Ὑποναύαρχος. Αρχηγός Γενικοῦ Επιτελείου Ναυτικοῦ (1908). Ὑπουργός Ναυτικῶν (1909-1910, 1916-1917). Πρώτος κυβερνήτης του θωρηκτοῦ *Αβέρωφ* (1911). Αρχηγός της Μοίρας Ἰονίου Πελάγους (1912). Αρχηγός της Μοίρας Εὐδρόμων Στόλου Αἰγαίου (1912-1913). Βλ. ΜΣΝΕ 1929-1930, III, 4.

⁵ ΓΕΝ/ΥΙΝ, Δ/γή αρ. 23/3.10.1912. – Οι αναφερόμενοι πλοηγοὶ –πλην του Ιω. Μιλάκα– ήταν οι Πρεβεζάνοι Κώστας Αυγερινός, Γεράσιμος Χρ. Γιώτης, Σπύρος Κ. Ζάννος, Βασίλης Ευ. Τζούρος, Νάκος Χαρ. Χρόνης, Σωτήρης Δ. Ξενάκης, βλ. ΤΑΛΛΑΡΟΣ 1957.

⁶ Νικόλαος Μακκάς, Σύρος 1875 - Αθήνα 1949. Ὑποναύαρχος. Ως αρχικυβερνήτης ομόδας κανονιοφόρων διέσπασε τη νύχτα της 3 προς 4 Οκτωβρίου 1912 το στενό της εισόδου του Αμβρακικοῦ και διευκόλυνε τον εφοδιασμό του Στρατοῦ Ηπείρου και τις επιχειρήσεις για την κατάληψη της Πρέβεζας. Ἐλαβε μέρος στις ναυτικές επιχειρήσεις κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και κατά την εκστρατεία της Μικρᾶς Ασίας, ὡς κυβερνήτης πολεμικῶν σκαφῶν. Αρχηγός Μοίρας Γυμνασίων (1927) και σε διευθυντικές θέσεις του Ὑπουργείου Ναυτικῶν. Βλ. ΜΣΝΕ 1929-1930, IV, 445.

π.μ. τῆς 4^{ης} Ὀκτωβρίου ἔδωσα διαταγὴν ἀπόλλου [...]. Περί τὴν 1.40' π.μ. ἐπλησιάσαμεν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν στενῶν καὶ ἐτάχθημεν εἰς πολεμικὴν ἔγερσιν [...] Περί τὴν 2^{ον} π.μ. ὤφθη ὁ ἐξωτερικὸς σημαντὴρ δεξιὰ, στρέψαντες δὲ ἀμέσως παρηλλάξαμεν τοῦτον ἀντιθέτως τοῦ κεκανονισμένου. [...] Περί τὴν 2.40' π.μ. παρηλλάξαμεν τὸ φρούριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ μετ' ὀλίγον τὸ τοῦ Παληοσάραγα, εἰς ἀπόστασιν 350 περίπου μέτρων [...]. Παραπλέοντες τὴν πόλιν τῆς Πρεβέζης [...] εἰς ἀπόστασιν 400-600 μέτρων διήλθομεν περὶ τὴν 3^{ον} π.μ. πρὸ τοῦ Διοικητηρίου [...]. Περί τὴν 4.10' τῆς πρωΐας τῆς 4^{ης} Ὀκτωβρίου 1912 ἐποντίσαμεν τὴν ἄγκυραν.⁷ Ὁ εἰσπλους ἡμῶν ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ ὡς καὶ τὰ μέτρα ἅτινα ἐν αὐτῷ ἐλάβομεν ἐξησφάλισαν τελείως τὴν διὰ ξηρᾶς διηκεὴ συγκοινωνίαν ἐφοδιασμοῦ καὶ ἐπισιτισμοῦ τοῦ ἐν Ἠπείρῳ στρατοῦ.⁸

Με τον εἰσπλου στον Ἀμβρακικό κόλπο των δύο αὐτῶν κανονιοφόρων ἐξασφαλίσθηκε τελείως ὁ ἀπὸ ξηρᾶς ἀνεφοδιασμός καὶ ἐπισιτισμός του Στρατοῦ Ἠπείρου που γινόταν ἀπὸ τὸ κέντρο μέσω του μόνου υπάρχοντος ἀμαξιτοῦ δρόμου που περνούσε (καὶ περνᾶ καὶ σήμερα) παράλληλα καὶ κοντὰ στὴν ἀκτὴ καὶ κάτω ἀπὸ τὸ Μακρυνόρος. Συγρόνως, ἀποτράπηκε κάθε ἀπόπειρα προσβολῆς των πέντε ἐλληνικῶν ἐμπορικῶν πλοίων –που ἐξυπηρετοῦσαν τις μεταφορὲς στον Ἀμβρακικό κόλπο– ἀπὸ τα τουρκικά πολεμικά *Αττάλεια* (τορπιλικὸ ἐκτοπίσματος 145 τόννων), *Τοκάτ* καὶ δύο κανονιοφόρων (ἐκτοπίσματος 42 τόννων ἐκάστη).

Ὁ εἰσπλους πολεμικῶν πλοίων στον Ἀμβρακικό κόλπο διὰ του «Στομίου Πρεβέζης»,⁹ με κατεχόμενῃ ἀπὸ τον ἀντίπαλο τῆ μίας των ἀκτῶν, ἀποτελεῖ πράγματι σπουδαῖο ναυτικὸ πολεμικὸ ἐπίτευγμα.¹⁰

Με διαταγὴ του Κ. Σαπουντζάκη συγκροτήθηκε τὸ Μικτὸν Ἀπόσπασμα Πρεβέζης, με ἀρχηγό τον ταγματάρχη Μηχανικοῦ Παναγιώτη Σπηλιάδη γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Πρέβεζας.¹¹

⁷ Στὴ Βόνιτσα.

⁸ *Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις* 357, Ὀκτ. 1972, 142-151.

⁹ «[...] ἐκβίασις στενῶν μικροῦ Ἑλλησπόντου μετὴν προσθήκην ὅτι ἐνταῦθα ἔχομεν καὶ τὸ ἀβαθὲς τῶν ὑδάτων, ὅπερ ἐπαυξάνει τὰς δυσχερείας», βλ. Ἀνταπόκριση 8.4.1897 ἀπὸ Λευκάδα στὴν ἐφημ. *Τὸ Ἄστυ*, Κυριακὴ του Πάσχα, 13 Ἀπριλίου 1897. Κατὰ τον πόλεμο του 1897 εἶχε ἀποτύχει παρόμοια ἀπόπειρα.

¹⁰ Ὁμοιο κατόρθωμα εἶχε ἐπιτευχθεῖ (κατεχομένων μάλιστα τότε ἀπὸ τους Τούρκους καὶ των δύο ἐκατέρωθεν ἀκτῶν) τὴν Παρασκευὴ 21.9.1828 ἀπὸ τέσσερα *μίστικα* (γνωστὸ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι *Τον καιρὸ μετὰ τὰ μίστικα: Παρασκευὴ τὸ γιόμα ἢ ὥρα τις ἐννιά / μουκάρουν δυὸ σαλοῦδες, τέσσερα μίστικα* κλπ.)

¹¹ Τὸ Μικτὸν Ἀπόσπασμα Πρεβέζης ἀπὸ 3^ο Τάγμα Πεζικοῦ του 15^{ου} Συντάγματος ὑπὸ τον ταγματάρχη Πεζικοῦ Δημήτριου Δούλη, Μοῖρα Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ ὑπὸ τον Ἐλευθέριο Ἀναγνωσταρά, Οὐλαμὸς Ἰππικοῦ, Σώμα Κρητῶν ἐθελοντῶν ὑπὸ τον Κωνσταντῖνο Μάνο, Σώμα Ἠπειρωτῶν ἐθελοντῶν ὑπὸ τον ὀπλαρχηγὸ Ζαχαράκη (στο ὁποῖο συμμετείχαν καὶ Πρεβε-

Στις 18 Οκτωβρίου, ο Σαπουντζάκης, αρχηγός του Στρατού Ηπείρου, τηλεγραφεί προς τον Δαμιανό και τον Μακκά:

Αριθ. 98. Πρὸς τὸν Διοικητὴν τῆς Δυτικῆς Ναυτικῆς Μοίρας καὶ τὸν ἀρχικυβερνήτην τῶν κανονιοφόρων εἰς Βόνιτσαν. Μεθαύριον Σάββατον πρωῖαν μικτὸν ἀπόσπασμα, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ταγματάρχου Μηχανικοῦ Σπηλιάδου, ἐπιτεθήσεται κατὰ Νικοπόλεως, κατεχομένης ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Παρακαλῶ ὑποστηρίξατε ἐπιχείρησιν ταύτην ἐνεργοῦντες κατὰ Νικοπόλεως, ἐν περιπτώσει δὲ περαιτέρω προελάσεως μέχρι Πρεβέζης, θέλετε συντρέξει ἐνεργοῦντες καὶ κατ' αὐτῆς. Ἡ ἐνέργεια ὑμῶν δεόν νὰ ἦ σύμπραξις ἄμεσος μετὰ τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ ἀποσπάσματος. Προσπαθήσατε νὰ συνεννοήσθε μὲ τὸν ταγματάρχην Σπηλιάδην, συνδεόμενοι μετ' αὐτοῦ. Τὸ ἀπόσπασμα ἀποτελεῖται ἐν ὄλῳ ἐκ 1300 περίπου ἀνδρῶν πεζικοῦ, ἐν οἷς 300 Κρηῖτες ἐθελονταὶ, ἐκ δύο πεδινῶν πυροβολαρχιῶν καὶ τῶν βοηθητικῶν ὑπηρεσιῶν.

18^η Ὀκτωβρίου 1912

Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Στρατοῦ Ἡπείρου Κ. Σαπουντζάκης¹²

Ακολουθεῖ τηλεγράφημα (18.10.1912) του Νικολάου Μακκά, αρχικυβερνήτη των κανονιοφόρων: *Αρχηγὸν Στρατοῦ Ἡπείρου. Ἀνάγκη ἐπείγουσα συνεννοηθῶ μὲ ταγματάρχην. Ὅρισάτε ὄραν. Παραμένω Βόνιτσαν. Μακάς.¹³*

Τηλεγράφημα απαντητικό, την ἴδια νύχτα, 18 Οκτωβρίου, του Κωνσταντίνου Σαπουντζάκη: *Αρχικυβερνήτην κανονιοφόρων. Βόνιτσαν. Συνεννόησις ὑμῶν μετὰ ταγματάρχου ἀδύνατος, ὁδηγίας θέλετε λάβη. Σαπουντζάκης.¹⁴*

Την επομένη, 19 Οκτωβρίου, ὡρα 9 π.μ., τηλεγράφημα του Κωνσταντίνου Σαπουντζάκη:

Αριθ. 680. Αρχικυβερνήτην κανονιοφόρων. Βόνιτσαν. Ἐπίθεσις ἐναντίον Νικοπόλεως θέλει ἀρχίση αὔριον περὶ ἕκτην καὶ ἡμίσειαν περίπου πρὸ μεσημβρίας ἐκ θέσεως Φλάμπουρον. Αφίεμεν εἰς ὑμᾶς νὰ κρίνητε κατὰ πόσον εἶνε δυνατὸν, ἐξερχόμενοι τοῦ κόλπου Βονίτσης, νὰ ὑποστηρίξητε τὴν ἐπίθεσιν ταύτην, βάλλοντες κατὰ Νικοπόλεως, καὶ ἐν περιπτώσει προελάσεως τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ καὶ πέραν Νικοπόλεως, βάλλοντες ἐναντίον περιτειχίσματος Πρεβέζης. Σύνθημα τῆς ἐνάρξεως τοῦ πυρὸς ὑμῶν ἢ ἐναρξίς τοῦ πυρὸς πυροβολικοῦ τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ. Παρα-

ζάνοι ὑπὸ τους Κ. Τζώρτζη και Δ. Γερογιάννη), βλ. ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1907/Α/5, [Ἐκθεση Σπηλιάδη] 1.5.1913.

¹² ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1424/Γ/7.

¹³ ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992, 35.

¹⁴ ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992, 35.

καλῶ ἐπιστήσατε προσοχὴν σας, ὅπως πυρὰ κανονιοφόρων μὴ παρεμποδίσωσι προέλασιν φιλίου στρατεύματος. Κ. Σαπουντζάκης¹⁵

Ο Ιω. Δαμιανός, αρχηγός της Ναυτικής Μοίρας Ιονίου (Μοίρας Αμβρακικού) ενημέρωσε τηλεγραφικῶς τον Κ. Σαπουντζάκη για την απότομη αλλαγή του καιρού, με συνέπεια οι πνέοντες ισχυροί νοτιοδυτικοί άνεμοι να καθιστούν αδύνατο τον πλου και τη σκόπευση των πλοίων.¹⁶ Η τηλεγραφική απάντηση του αρχηγού του Στρατού Ηπείρου Κωνσταντίνου Σαπουντζάκη ήταν άμεση:

Καὶ ἂν ἡ σκόπευσις δὲν εἶνε ἀκριβής, ἡ ἐμφάνισις τῶν πλοίων πρὸ Νικοπόλεως καὶ ἡ χρῆσις τοῦ πυροβολικοῦ ἔσται ὠφέλιμος, ἔστω καὶ ἂν ὑλικά ἀποτελέσματα ἔσονται ἀσήμαντα. Παρακαλῶ, εἰ δυνατόν, νὰ συμπράξῃτε. Σαπουντζάκης¹⁷

Το πρωί του Σαββάτου, 20 Οκτωβρίου, άρχισε η επιχείρηση για την κατάληψη της Πρέβεζας. Τα γεγονότα προβάλλουν ανάγλυφα μέσα από τις προαναφερθείσες εκθέσεις των αξιωματικῶν τις οποίες παραθέτω παρακάτω.

Οι εκθέσεις των αξιωματικῶν

Εκθεση του Ι. Αντωναρόπουλου, διοικητή του 7^{ου} Λόχου¹⁸

Άριθ. 26

Πέντε Πηγάδια 25 Νβρίου 1912

Ό 7^{ος} Λόχος

Πρὸς Τὸ 2^{ον} Τάγμα 15^{ου} Συντάγμ. Πεζ. Ἐφέδρων

Ἐνταῦθα

Υποβολή Ἐκθέσεως πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων

Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρω, περὶ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ὑπ' ἐμὲ Λόχου, ὅτι καθ' ὃν χρόνον διετέλει ἠνωμένος μετὰ τοῦ Τάγματος οὐδεμίαν πολεμικὴν ἐπιχείρησιν ἐνήργησε, πλὴν τῆς ἐν Νικοπόλει ἀψιμαχίας ὅπου διετέλει ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὑπὸ τὸν Ταγματ. κ. Δούλην 3^{ου} Τάγματος.

Ι. Αντωναρόπουλος

¹⁵ ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992, 35.

¹⁶ ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992, 35.

¹⁷ ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992, 37.

¹⁸ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Γ/4, [Εκθεση Αντωναρόπουλου] 25.11.1912.

*Εκθεση του Α. Κωνσταντινίδη, διοικητή του 7^{ου} Λόχου*¹⁹

15^{ον} Σύνταγμα Πεζικοῦ

7^{ος} Λόχος

Ἔκθεσις

Περὶ τῆς διεξαγωγῆς πολεμικῶν Ἐπιχειρήσεων ἀπὸ 15 μέχρι 25 Ὀκτωβρίου.

Γέφυρα Κλεισούρας τῆ 30 Μαΐου 1913

15 Ὀκτωβρίου

Ὁ Λόχος ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ 3^{ου} Τάγματος ἔλαβε τὴν διαταγὴν παρὰ τοῦ Διοικητοῦ αὐτοῦ Ταγματάρχου κ. Δούλη νὰ μεταβῇ & ἐγκαταστήσει προφυλακὰς εἰς χιλιμέτρων ἀπόστασιν πρὸ τῆς Γεφύρας Καλογήρου καὶ πλησίον τῆς πρὸς τὸ χωρίον Λοῦρον ἀγούσης ὁδοῦ.

16 Ὀκτωβρίου

Ὁ Λόχος τὴν πρωῖαν ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ Τάγματος διὰ τὸ χωρίον Λοῦρος ἀποτελὼν μέρος τοῦ κυρίου σώματος τοῦ Τάγματος, ἔφθασεν εἰς τὸ χωρίον & ἐστάθμευσε πρὸ αὐτοῦ ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Ταγματάρχου ὀρισθείσῃ θέσει ἐν καταυλισμῷ.

17 Ὀκτωβρίου & 18 ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἀναλαβὼν & τὰς προφυλακὰς.

19 Ὀκτωβρίου

Ὁ Λόχος ἀνεχώρησε μετὰ μεσημβρίαν μετὰ τοῦ Τάγματος διὰ τὴν θέσιν «Ἅγιοι Ἀπόστολοι» δίωρον ἀπέχουσαν ἔνθα φθάσας ἐστάθμευσεν ἐν καταυλισμῷ.

20 Ὀκτωβρίου

Ὁ Λόχος ἀποτελὼν μέρος τοῦ κυρίου σώματος τοῦ Τάγματος ἀνεχώρησε τὴν πρωῖαν διὰ Πρέβεζαν ὅτε δὲ περὶ τὴν 9^{ην} πρωϊνὴν ἢ πρωτοπορεία ἀνεκάλυψε τὰς θέσεις τοῦ ἐχθροῦ ἀνεπτύχθησαν τὰ τμήματα ταύτης πρὸς μάχην ὁ Λόχος κατέλαβε τὰ δεξιὰ τῆς ὁδοῦ καὶ πρὸ τῆς Νικοπόλεως ὑψώματα ἐν θέσει ἀναμονῆς, προφυλασσόμενος συγχρόνως ἀπὸ τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικόν, ὅπερ ἤρξατο νὰ βάλῃ καθ' ἡμῶν. Ἄμα δὲ ὡς ἀνεκαλύφθησαν καὶ αἱ λοιπαὶ ἐχθρικαὶ θέσεις καὶ οἱ προηγούμενοι Λόχοι ἀνεπτύχθησαν πρὸς μάχην ἐλήφθη ἡ διαταγὴ ἐκ μέρους τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Τάγματος, ἵνα ὁ Λόχος βάλῃ τῶν ἐκ τῆς θαλάσσης ἐπερχομένων ἐναντίον ἡμῶν κανονιοφόρου & ἀτμακάτου καὶ ἐναντίον ἐχθρικοῦ τμήματος ἐν τῇ ξηρᾷ. Ἄμα τῇ λήψει τῆς διαταγῆς ταύτης Ὁ Διοικῶν τότε τὸν Λόχον ὑπολοχαγὸς κ. Ἀντωναρόπουλος διέταξε τὸν μὲν 2^{ον} οὐλαμὸν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐφέδρου ἀνθυπολοχαγοῦ Ρήγα Ἐπαμ. νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐν ἀναμονῇ θέσιν καὶ νὰ σπεύσῃ & καταλάβῃ τὴν πρὸ 30 μέτρων ἀπέχουσαν ὄφρυν & βάλῃ κατὰ τῶν ἐπερχομένων κανονιοφόρων μὲ κλισιοσκόπιον 600 μέτρων, μετὰ τινὰ δὲ λεπτὰ τῆς ὥρας διέταξε & τὰς ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχ. Δημητρεάν δύο διμοιρίας νὰ ἀρχίσωσι & αὐταὶ τοῦ πυρός. Τὸ πῦρ ἐξηκολούθησε ἐπὶ

¹⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Γ/4, [Ἐκθεση Κωνσταντινίδη] 30.5.1913.

25' λεπτά & κατέπαυσε τῆ τοῦ κ. Ταγματάρχου τῶν μὲν καβονιοφόρων ὑποχωρησασῶν πρὸς τὸ ὀρμητήριόν των ἐπειδὴ ἐβάλλοντο ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ μας, πυρποληθείσης & μιᾶς τούτων ὀπὸ ὀβίδος, τοῦ δὲ πεζικοῦ ὑποχωρήσαντος εἰς ἕτερα προκαλύμματα.

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Λόχος ἔσχεν ἓνα τραυμάτιον.

Μετὰ τὴν μάχην ὁ Λόχος διετάχθη καὶ παρέμεινεν ὡς στήριγμα τῆς πυροβολαρχίας τῆς ὑπὸ τὴν Διοικήσιν τοῦ Λοχαγοῦ κ. Αναγνωσταρᾶ, ἣτις εἶχε τοποθετηθῆ πρὸς πυροβόλησιν ὀπίσω κατ' οὐλαμούς.

Τὴν 4^{ην} μ. μεσημβρίαν ὁπότε ὁ ἐχθρὸς ὑπὸ τῆς λοιπῆς δυνάμεως τοῦ Τάγματος εἶχεν ἀποθηθῆ ἐκ τῶν προχωμάτων τοῦ & ὑπεχώρησεν ἀτάκτως πρὸς τὴν Πρέβεζαν ὁ Λόχος μετὰ τῆς πυροβολαρχίας προυχώρησεν, ἵνα καταλάβῃ πρὸ τῶν προχωμάτων τῆς Νικοπόλεως νέας θέσεις, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἐχθρὸς ἐγκατέλειπεν ἐντελῶς τὰς θέσεις του & εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν τῆς Πρεβέζης ἢ μὲν Πυροβολαρχία μετέβη καὶ κατέλαβε θέσεις ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων ἐφ' ὧν εἶχον ἐγκαταληφθῆ ἐχθρικά πυροβόλα, ὁ δὲ Λόχος μετέβη πρὸ αὐτῆς καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ Τάγματος ὅπερ ἀνεπαύετο, τῆς μάχης ληξάσης & ἐκεῖ διενυκτέρευσε.

21^η Ὀκτωβρίου

Ὁ Λόχος τεθεὶς ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Λοχαγοῦ κ. Πετροπουλάκη Ἄναρ. ἀναλαβόντος τὴν διοικήσιν τμήματος τῆς φάλαγγος ἀνεχώρησε τὴν 4^{ην} μ. μεσημβρίαν διὰ Πρέβεζαν παραδοθείσης τῆς πόλεως τὴν νύκτα τῆς 20^{ης} πρὸς τὴν 21^{ην}. Φθάσας δὲ ἐν αὐτῇ ἀνέλαβε τὴν φρουρῆσιν τοῦ Φρουρίου «Ἅγιος Γεώργιος» καὶ τῶν τριῶν Πυλῶν κατ' οὐλαμούς.

22^α Ὀκτωβρίου

Ὁ Λόχος τὴν ἡμέραν ταύτην ἀνεπαύθη ἐντὸς καταλυμμάτων.

23^η Ὀκτωβρίου

Ὁ Λόχος μετὰ τοῦ Τάγματος ἀνεχώρησε τὴν πρωΐαν διὰ τὸ χωρίον Λουδρος ἔνθα ἔφθασε μετὰ μεσημβρίαν, ἐπισταθμεύσας.

24^η Ὀκτωβρίου

Ὁ Λόχος μετὰ τοῦ Τάγματος ἀνεχώρησε τὴν πρωΐαν διὰ Φιλιπιάδα, ἔνθα ἔφθασε μετὰ μεσημβρίαν καὶ ἐστάθμευσεν.

25^η Ὀκτωβρίου

Ὁ Λόχος μετὰ τοῦ Τάγματος ἀνεχώρησε τὴν πρωΐαν ὑπὸ φοβερὰν βροχὴν διὰ χωρίον «Τσαγκαρόπουλον» ἔνθα ἀφίκετο μετὰ μεσημβρίαν & ἠνώθη μετὰ τοῦ Τάγματος καὶ Συντάγματος.

Α. Κωνσταντινίδης Ἄνθ.

Εκθεση του Δημητρίου Κοσμόπουλου, διοικητή του 9^{ου} Λόχου²⁰

Αριθ. 301.

Έν Κλεισούρα τῆ 3 Ιουνίου 1913

Ό 9^{ος} Λόχος

Πρὸς τὸν κ. Ταγματάρχην Δούλην Δημήτριον, Διοικητὴν 3^{ου} Ταγ. 15^{ου} Πεζ. Συντ. Ένταῦθα.

Περὶ τῆς δράσεως τοῦ λόχου ἐν Νικοπόλει τὴν 20^{ην} Ὀκτωβρίου 1912

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἀναφέρω εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 1020 Δ.Γ.Σ. τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως περὶ τῆς δράσεως τοῦ λόχου ἐν Νικοπόλει ὡς ἐξῆς.

Ἀξιόμαχος δύναμις λόχου.

Ἀξιωματικοὶ 4 Λοχίαι 4 Στρατιῶται 220.

3 3/4 Μ.Μ. 19 Ὀκτωβρίου 1912

Ὁ Λόχος μέχρι τῆς ὥρας ταύτης εἶχε καταυλισθῆ ἔξωθι τοῦ χωρίου Λούρου καὶ ἀπετέλει μέρος τῆς φάλαγγος ἣτις συνέκειτο ἐκ τοῦ 3^{ου} Τάγματός μας, τοῦ 7^{ου} Λόχου καὶ ἐνὸς οὐλαμοῦ ἐθνοφρουρῶν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ταγματάρχου κ. Δούλη Δ. Ἡ φάλαγξ αὕτη ἀκολουθουμένη ὑπὸ δύο πεδινῶν πυροβολαρχιῶν ὑπὸ τοὺς Λοχαγὸν Ἀναγνωσταρᾶν καὶ ὑπολοχαγὸν Μπούφην καὶ ὑπὸ λοιπῶν ὑπηρεσιῶν, ἀπετέλει μικτὸν ἀπόσπασμα ὑπὸ τὸν Ταγματάρχην Μηχανικοῦ κ. Σπηλιάδην.

Κατὰ τὴν ἄνω ὥραν ὁ Λόχος ἐκκινήσας καὶ ἐπὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ βαίνων ἀπετέλεσεν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ ἀποσπάσματος μὲ σημεῖον κατευθύνσεως τὴν Νικόπολιν καὶ τὴν 6^{ην} Μ.Μ. τῆς αὐτῆς ἀφίχθεις πρὸ τῆς Μονῆς Ἀγίων Ἀποστόλων ἐνεκατέστη εἰς προφυλακὰς ἔνθα καὶ διενυκτέρευσε οὕτως, καὶ ὑπὸ βροχὴν προκαλύψας τὸ παρὰ τοῦς Ἀγίους Ἀποστόλους καταυλισθὲν Στράτευμα.

7 1/2 Μ.Μ. 19 Ὀκτωβρίου

Τὴν ὥραν ταύτην ἔλαβον Διαταγὴν τοῦ κ. Ταγματάρχου Δούλη ὅτι τὴν ἐπομένην 20^{ην} Ὀκτωβρίου 5 ὥραν καὶ 45' ἡ φάλαγξ θὰ προήλανε κατὰ τῆς Νικοπόλεως διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ τοῦ Λόχου διορισθέντος εἰς τὴν οὐρὰν τῆς φάλαγγος.

6 Π.Μ. 20 Ὀκτωβρίου

Τὴν ὥραν ταύτην διῆλθε τῶν προφυλακῶν τοῦ Λόχου, συνταχθέντος ἤδη, ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ (ὁ 10^{ος} Λόχος) καὶ ἐν καιρῷ ὁ Λόχος εἰσηλθεν εἰς τὴν φάλαγγα καὶ ἤρξατο πάλιν βροχή.

7 1/2 Π.Μ. 20 Ὀκτωβρίου

Ὁ Λόχος ἐν τῇ οὐρᾷ καὶ ὑπὸ διαρκῆ βροχὴν καθ' ὄλον τὸ διάστημα προσελάσεως ἀφίχθη κατὰ τὴν ὥραν ταύτην πρὸ τῶν ὑψωμάτων Νικοπόλεως ἔνθα τὸ παλαιὸν θέατρον καὶ ὅτε εἶχεν ἔλθει ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν ἐχθρὸν ὀχυρωμένον ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τούτων. Ὁ Λόχος διότι ἔμεινε εἰς

²⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/4, [Εκθεση Κοσμόπουλου] 3.6.1913.

την οὐρὰν καὶ διότι ἔπιπτε ἄφθονος βροχὴ καθ' ὅλον τὸν χρόνον προσπελάσεως, δὲν εἶχεν ἀντιληφθεῖ τι συνέβη ἐν ἀρχῇ μὲ τὰ ἐπὶ κεφαλῆς τμήματα, ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπου παρετήρησα ὕστερον ἦτο, ὅτι ἀκολουθῶν τὴν φάλαγγα εὐρέθη ἀπὸ τοῦ 10^{ου} Λόχου ὅστις ἐμάχετο εἰς ἀπόστασιν 200 μέτρων, ἦτοι ὅλον τὸ Στράτευμα συνεσπειρώθη ἐντὸς τοῦ ὀλιγίστου τούτου χώρου τῶν 200 μέτρων, οὐχ' ἦττον ὅμως ἐπροκαλύπτετο μέρος τι τοῦ Στρατεύματος ὅπισθεν λοφίσκου παρὰ τὴν καμπὴν τῆς ὁδοῦ ἐξ ἧς ἄρχεται νὰ ἀνηφορίζει.

Ὁ καιρὸς μετεβλήθη πάραυτα καὶ ἡ βροχὴ κατεπαύσατο.

Ἐκεῖσε ἐβάλλετο τὸ ἡμέτερον Στράτευμα παρὰ τοῦ ἐχθρικοῦ Πυροβολικοῦ καὶ λόγῳ τοῦ πυκνοῦ σχηματισμοῦ του συνεταράχθη ὀλίγον, ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῶν βαθμοφόρων συνεκρατήθη ἡ τάξις.

Ἐν ταυτῶ δὲ ἐκ τῶν δύο Τουρκικῶν Βενζινακάτων ὑπ' ἀριθ. 10 καὶ 11, ὠρμησμένων ἐντὸς κολπίσκου Νικοπόλεως, ἡ μία ἐκινήθη παραλιακῶς καὶ πλευρικῶς κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ μας ἦτοι κατὰ τῆς οὐρᾶς πρὸς ὑπερκέρωσιν, βάλλουσα διὰ τῶν μυδραλιοβόλων τῆς ἐναντίον μας, κατὰ τῶν μεταγωγικῶν μάχης καὶ Σώματος καὶ κατὰ τοῦ Πυροβολικοῦ μας ὅπερ εὐρίσκετο ἐν πορείᾳ καὶ εἰσέτι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. Ἡ παρουσία τῆς Βενζινακάτου ἀφ' ἐνὸς καὶ τὰ βλήματα τοῦ ἐχθρικοῦ Πυροβολικοῦ ἀφ' ἐτέρου ἠνάγκασαν τὰ κτήνη τῶν μεταγωγικῶν μάχης καὶ Σώματος νὰ πάθουν αἰφνιδιασμὸν καὶ νὰ ὑποχωρήσωσι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ προτροπάδην καὶ ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ ἐναντι ἐχθροῦ, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψαν ὀδηγηθέντα ὑπὸ τῶν ἡμιονηγῶν. Κατὰ τῆς Βενζινακάτου ταύτης καὶ προτοῦ τὴν ἀφήσω νὰ μᾶς πλησιάσῃ καὶ μᾶς ὑπερκεράσῃ, ἔταξα ἐπὶ λοφίσκου τὴν τετάρτην διμοιρίαν μου, τὰ πυρὰ διηύθυνα ἐγὼ αὐτὸς καὶ τὴν ἠνάγκασα, χωρὶς νὰ προφθάσῃ καὶ χρησιμοποίησῃ ἀρκετὰ πυρὰ τῶν μυδραλιοβόλων τῆς ἐναντίον μας, νὰ στραφῇ ἀποτόμως πρὸς δεξιὰ (μεσημβριανὰ) καὶ ἐπιστρέψῃ τάχιστα ἐν τῷ ὄρμῳ τῆς, ὁπόθεν μετ' ὀλίγον τὸ Πυροβολικὸν μας λαβὸν εὐκαιρίαν ἤρξατο νὰ βάλλῃ κατ' αὐτῆς ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς ἐτέρας τῆς παρὰ τὴν παραλίαν καὶ κάτωθι τῶν Τουρκικῶν πυροβολείων, καὶ τὴν μὲν πρώτην κατεβύθισε τὴν δὲ ἐτέραν ἐπυρπόλησε καὶ περὶ ἧς λέγεται ὅτι ἐκάη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀληθές. Καθ' ὃν χρόνον ἐστράφη πρὸς μεσημβριανὰ ἡ πρώτη Βενζινακάτου ἀναγκασθεῖσα οὕτω ὑπὸ τῶν πυρῶν μου συνεχάρην τὴν διμοιρίαν ταύτην ἣν καὶ προυκάλεσα νὰ ζητωκραυγάσῃ ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους. Τὸ αἶσθημα τοῦτο μεταδοθὲν εἰς ἅπαν τὸ Στράτευμα ἀντήχησε βοὴ οὐρανομήκης ἐκ τῶν ζητωκραυγῶν, καὶ ἐκ τῆς μέθης ταύτης ἐξῆλθε τῆς ἐπιφυλακτικότητος, διότι μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης δὲν εἶχε ἀντιληφθεῖ ποῦ ἀκριβῶς εὐρίσκετο καὶ τι συνέβαινε καὶ εἶχε πάθει ἐκ ταραχῆς. Κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν σύνδεσμος τοῦ κ. Ταγματάρχου Δουλῆ Δ. μὲ προσεκάλει νὰ μεταβῶ πλησίον τοῦ τελευταίου εὐρισκομένου ἐφίππου ἐν τῇ γραμμῇ τῆς μάχης τοῦ 10^{ου} Λόχου βαλλομένου μονομερῶς τοῦ ἰδίου κ. Ταγματάρχου ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ Πυροβολικοῦ. Ἔσπευσα τότε πρὸς τὸν κ. Ταγματάρχην καὶ συνήντησα τοῦτον ἐρχόμενον δρομαίως καὶ ἐφίππον πρὸς με καὶ

συγχρόνως διατάσσοντα ὡς ἐξῆς.

«Κε Κοσμόπουλε ὁ 10^{ος} Λόχος ἐκόλλησε ἐκεῖ πέρα καὶ δὲν ἐννοεῖ νὰ προχωρήσῃ καὶ ἐκτοπίσῃ τὸν ἐχθρόν, πάρε τὸν Λόχον σου τάχιστα καὶ πήγαινε νὰ τὸν ἐκτοπίσῃς διὰ τοῦ κοιλώματος».

Μετὰ τὴν Διαταγὴν ταύτην ὁ Λόχος λαβὼν σημεῖον κατευθύνσεως πρὸς ἀνατολὰς ἐξῆλθε μὲ παράταξιν διμοιριῶν κατὰ τετράδας ἀνὰ 50 περίπου βήματα ἤτοι πρὸς αὐτὴν τὴν διεύθυνσιν τῶν βλημάτων τοῦ ἐχθρικοῦ Πυροβολικοῦ πρὸς προφύλαξιν ἑαυτοῦ ἐκ τῶν ὀπισθεν πλέον. Ὁ σχηματισμὸς οὗτος ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τοῦ Πυροβολικοῦ διότι τὸ κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ 10^{ου} Λόχου πρὸς βορρᾶν προκάλυμμα (Λόφος) ἐκάλυπτε τὸν λόχον ἀπὸ τῶν πυρῶν τοῦ ἐχθρικοῦ Πεζικοῦ τοῦ ἐπὶ τῶν πρὸς βορρᾶν διαδοχικῶν ὑψωμάτων καὶ μόλις ὁ λόχος ἐρρίφθη πρὸς τὸ ὀπίσω κοίλωμα ἔπαυσε μὲν ὁ κίνδυνος ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ Πυροβολικοῦ, ἤρξατο ὁμως ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ Πεζικοῦ τοῦ ὀχυρωμένου ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων, ὁπότε ἔλαβον ἀμέσως τὴν κεκανονισμένην τάξιν προσπελάσεως δι' ἀλλαγῆς σημείου πρὸς βορρᾶν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀναπτυχθεὶς καὶ κατὰ τῶν τεσσάρων ὑψωμάτων διαδοχικῶς, καὶ ἦσαν οὕτως ὥστε ἕκαστον ἐπόμενον ὑπερέχει τοῦ προηγουμένου του, καὶ μὲ ὀχύρωσιν ἐξαιρέτων. Τὸν Λόχον διέθεσα ὡς ἐξῆς κατὰ τούτων τῶν ὑψωμάτων. Δύο μὲν Διμοιρίαι ἔβαινον μεθ' ὀρμῆς κατὰ τῶν ὑψωμάτων διαδοχικῶς, μία δὲ κάτωθι τῆς νεκρᾶς γωνίας ἐκάστου μεθεπομένου ὑψώματος, προχωροῦσα, διαδοχικῶς μετὰ τῶν δύο ἄλλων Διμοιριῶν ἢ δὲ ἑτέρα ἢ τετάρτη διετάχθη νὰ παρακολουθῆ ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐν ἐφεδρεία ὡς ἐνίσχυσις ὅπου παρουσιάζετο ἀνάγκη ἐγὼ δὲ μετὰ προφανοῦς γεναιοφροσύνης παρηκολούθουν τὸν Λόχον εἰς ἀπόστασιν 200 μέτρων καὶ τὰ μεταγωγικὰ μάχης τούτου ὑπὸ τοὺς ἡμιονηγοὺς Λέκα Β. ἡμετέρου λόχου, Ἀθανασίου Κων. 5^{ου} Λόχου καὶ Ἀγγελοβασιλοπούλου Ἰωάν. καὶ Λέκα Κωνστ. ἀμφοτέρων 3^{ου} Λόχου καὶ ἦτο ἐξαιρέτος ἢ προσπέλασις τοῦ Λόχου μετὰ τῶν ἑαυτῶν μεταγωγικῶν μάχης. Ἀλλὰ μετὰ τὴν προχώρησιν τῶν τριῶν Διμοιριῶν κατὰ τῆς ἐχθρικῆς τοποθεσίας, ἢ τετάρτη Διμοιρία ὑπὸ τὸν ἐφεδρον ἀνθυπολοχαγὸν Τριπόδην Εὐστάθ. παρητήρησα μετ' ἐκπλήξεως ὅτι δὲν παρηκολούθη τὸν Λόχον συμμορφουμένη μὲ τὰς ἐκάστοτε κινήσεις του, ὁπότε ἔσπευσα ἐγκαίρως διὰ συνδέσμου νὰ τὴν καλέσω, ἀλλὰ οὔτε τότε ἀνευρίσκετο, ἐδέησε δὲ νὰ εὔρεθῆ καὶ ὀδηγηθῆ πλησίον μου μετὰ παρέλευσιν 3/4 τῆς ὥρας ὑπὸ τῶν κατ' ἐπανάληψιν ἀποσταλλέντων ὑπ' ἐμοῦ συνδέσμων. Ἐλεγχθεὶς δὲ τότε ὑπ' ἐμοῦ ὁ Διμοιρίτης οὗτος μοι ἠτιολογήθη ὅτι τὸν διέταξε ὁ κ. Ταγματάρχης Δούλης Δ. καὶ ἔλαβε μέρος ἢ διμοιρία του πλησίον τοῦ Παλαιοῦ Θεάτρου, ἀλλ' ὁ κ. Ταγματάρχης διαβεβαίωσεν ἄλλο τι, ἤτοι, ὅτι τὸν εὔρε ἐκεῖσε ἀπρακτοῦντα καὶ διότι τὸν εὔρε οὕτως τὸν διέθεσε μετὰ τῆς τετάρτης διμοιρίας του καὶ ἠπέιλησε καὶ αὐτὸν τοῦτον πυροβολήσας μάλιστα κατ' αὐτοῦ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὑψωμάτων ἀφοῦ ἐξετόπισα τὸν ἀντίπαλον διαδοχικῶς καὶ διὰ τῆς λόγῃς χρησιμοποιήσας ἐλάχιστα πυρὰ μόνον κατ' αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς 3^{ης} διμοιρίας περὶ τὰ 50 φυσίγγια, ὑπεχώρησεν οὗτος τραπεὶς εἰς ἄτακτον φυγὴν καὶ μόλις ἢ Β^α διμοιρία ὑπὸ τὸν

Ἀνθυπασιπιστὴν Κρῖκον Ἀνδρέαν κατέλαβε καὶ τὸ τελευταῖον ὕψωμα, τότε κατεφάνη ἐρχόμενον ἐξ ἄλλων λόφων ἀνατολικῶς κειμένων καὶ τὸ ἄτακτον σῶμα ὑπὸ τὸν Ὀπλαρχηγὸν Κων. Μάνον. Τὸ Σῶμα ὑπεισηλθε εἰς τὰς τάξεις τοῦ Λόχου ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου ἀναζητῶν ὄπλα τῶν φονευθέντων Τούρκων καὶ διασπαρὲν οὕτως, ὥστε ἔφερε ἡμῖν ἀταξίαν καὶ μέχρι τοῦ σημείου νὰ προκαλῆ καὶ τοὺς ἄνδρας τοῦ Λόχου νὰ πυροβολῶσιν ἐκ 2000 περίπου μέτρων κατὰ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἐχθροῦ ὅστις δὲν διεκρίνετο ὅποτε ἐκ τῆς ἀποστάσεως ταύτης ἐπληγῶθη ἐλαφρῶς εἰς τὸν δάκτυλον καὶ ὁ ὀπλαρχηγὸς Μάνος λόγῳ τοῦ συνωστισμοῦ τῶν Κρητῶν φερόντων μέλαιναν ἐνδυμασίαν. Μετὰ πολλοῦ δὲ κόπου κατῶρθωσα νὰ χωρίσω τὸν Λόχον μου ἐκ τῆς ἀναμίξεως ταύτης. Σημειωτέον δὲ ὅτι πολλοὶ τοῦ σώματος τούτου ἔβαλλον καὶ κατὰ τῶν παρὰ τὰ ἐρείπια ἡμετέρων, οὓς ὑπελάμβανον λόγῳ τῆς μεγάλης ἀποστάσεως ὡς ἐχθροῦς. Ἡ κατάληψις τῶν ὑψωμάτων τούτων ἐστοίχισε εἰς τὸν Λόχον 1 στρατιώτην φονευθέντα καὶ 11 πληγωθέντας ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀνθυπολοχαγὸς Βάρφης Κωνσταντῖνος. Καθ' ἣν στιγμὴν ἀνήλθον τὸ τελευταῖον καὶ ὑψηλότερον ὕψωμα, ὡς εἶπον, παρετήρησα ὅτι ὀλίγον Στράτευμα ὑπῆρχε ἀντιμέτωπον τοῦ ἐχθροῦ, καὶ τοῦτο διεσπαρμένον παρὰ τὰ ἐρείπια, ἠγνόουν δὲ καθ' ὅλοκληρίαν τί εἶχε γείνει καὶ τὸ λοιπὸν Στράτευμα, διότι ἀφ' ἧς ἀπεχωρίσθην τούτου μᾶς ἐχώριζον τ' ἀνωτέρω ὑψώματα τὰ ἔχοντα διεύθυνσιν ἀπὸ βορρᾶν πρὸς μεσημβρίαν σχεδόν, καὶ ἐγὼ μὲν ἐπορεύθην κατὰ πλάτος τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τῶν εἰς μέγαν κύκλον πρὸς βορρᾶν καὶ εἶτα διασκελίσας καὶ τὸ τελευταῖον διεύθυνθην πρὸς δυσμὰς σχεδόν, ἐνῶ ἐκεῖνο ἔμεινε κατὰ τὴν πρώτην φάσιν ἐπὶ τῆς Δυτικῆς κλιτύος καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτης καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν καὶ ἐπαναλαμβάνω νὰ εἶπω ὅτι οὐδαμοῦ τὸ διέκρινον. Ὑπέθεσα ὁμως πρὸς στιγμὴν ὅτι πιθανὸν νὰ ἐκαραδόκει ἐπὶ τινος πλευρᾶς ἐρειπίων Φρουρίου τῆς ἐχούσης διεύθυνσιν Ἀνατολικο-Δυτικὴν σχεδόν καὶ ἦτις ἦτο παράλληλος τῆς ἐχθρικής παρατάξεως, ἀλλὰ δὲν εἶχον πεποιθήσιν περὶ τῆς ἐκεῖσε παρουσίας του καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκεῖσε γραμμῇ τῶν ἡμετέρων παρετήρησα διασπορὰν, πρὸς πάντα δὲ τὰ σημεῖα καὶ ὀπίσω ἐν δευτέρᾳ γραμμῇ Κρήτας μόλις κατελθόντας τῶν προαναφερθέντων ὑψωμάτων ἐν διασπορᾷ καὶ ἀταξίᾳ, ἀνησύχησα μέγαν διότι ἐφοβήθην ἀντεπίθεσιν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ. Πρὸς τοῦτο λαβὼν ὡς σημεῖον κατευθύνσεως τὸ ὑποτιθέμενον ἄκρον δεξιὸν μας ἀπέναντι τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ ἀντιπάλου, ἐπορεύθην πρὸς τὰ ἐκεῖσε διαθέσας τὸν λόχον μου κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην προσπέλασιν εἰς παράταξιν Οὐλαμῶν κατὰ τετράδας μὲ διαστήματα καὶ ἀποστάσεις μεταξὺ τῶν διμοιριῶν ἀνὰ 100 βήματα. Οὕτως βαίνων συντεταγμένος μὲ σημεῖον κατευθύνσεως πρὸς Δυσμὰς μὲ τὰ μεταγωγικὰ μάχης ὀπίσω εἰς 200 μέτρων ἀπόστασιν καὶ ὅλον ἐν προχωρῶν, διαδεχομένου τοῦ ἐπομένου οὐλαμοῦ τὰ ἐγκαταλελημμένα ὑπὸ τοῦ προηγουμένου, καὶ προσέχων πάντοτε ἀριστερὰ μου (πρὸς Ἀνατολὰς) ἐπὶ τῆς ὁδοῦ κατὰ πάσης ὡς εἶπον ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἀντεπιθέσεως ὅποτε οὗτος θὰ εἶχε ἐκτεθιμένον τὸ ἀριστερὸν του πλευρὸν ἀπέναντί μου διότι θὰ ἔκλινον ἀριστερὰ (πρὸς Ἀνατολὰς) τότε καὶ ἐγώ.

Οὕτως καὶ ἐν τάχει πορευόμενος συνήντησα ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν ἀκράϊων καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν ἐρειπίων τὸν κ. Ταγματάρχην Δούλην ἐφ' οὗ σημείου ἐστήριξα τὸ δεξιὸν τῆς παρατάξεως διὰ τοῦ Λόχου μου, ἐνῶ ἀριστερὰ μου εὗρον μαχόμενον τμημα 10^{ου} Λόχου καὶ ὑπὸ τὸν Λοχαγὸν Φιλιππόπουλον, ὅπερ αὐτὸς οὗτος ὁ κ. Ταγματάρχης Δούλης ὄθει, καὶ μάλιστα κατ' ἄνδρα πρὸς τὰ ἐμπρὸς τοῦτο κατὰ τοῦ ἀντιπάλου εὕρισκομένου εἰς ἀπόστασιν 300 μέτρων περίπου. Τὸ τμημα τοῦτο ἰδὼν ἡμᾶς καὶ ἐνισχυθὲν ἐπροχώρει ἀλματικῶς, ἐνῶ ὁ ἡμέτερος Λόχος χωρὶς νὰ σταματήσῃ οὐδὲ νὰ βάλλῃ καὶ προχωρῶν οὕτως ὡς ἀφίχθη, μὲ ἀνεπτυγμένας πλέον τὰς διμοιρίας, ἐπορεύθη μέχρις οὗ συνήντησα καθέτως τὴν πρὸς Πρέβεζαν ἄγουσαν καὶ ἐκεῖσε ἔστη ἀκριβῶς τὴν 21/2 Μ.Μ. διότι μόλις πρὸ ὀλίγου, εἶχε ὑποχωρήσῃ ὁ ἀντίπαλος διὰ μέσου τοῦ ἐλαιῶνος φοβηθεὶς κύκλωσιν. Ὁ Λόχος εἶχε κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην φάσιν 4 πληγωμένους. Ἦτοι ἔχων κατὰ τὴν μάχην Νικοπόλεως.

Φονευθέντας Στρατ. 1

Πληγωμένους » 14

» Ἀξιωμα. 1

2½ Μ.Μ. 20 Ὀκτωβρίου. Καιρὸς καλός.

Ἀμέσως μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς τοποθεσίας ὁ Λόχος διετάχθη ὑπὸ τοῦ κ. Ταγματάρχου Δούλη ὡς καὶ ὁ 12^{ος} καὶ ἀπετέλεσαν τὰς προφυλακὰς μὲ κατεῦθνυσιν τὴν Πρέβεζαν ὁ μὲν Λόχος τὸ δεξιὸν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐλαιῶνος ὁ δὲ 12^{ος} τὸ ἀριστερὸν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων διήρχετο ἢ πρὸς Πρέβεζαν ἀμαζητὴ ὁδός.

2½ Π.Μ. 21 Ὀκτωβρίου

Ἐξηκολούθησε καιρὸς καλὸς ἀπὸ τῆς προηγουμένης, ὅστις καὶ διετηρήθη καθ' ὅλην τὴν παροῦσαν.

Μέχρι τῆς ἀνωτέρω ὥρας καὶ ἀπὸ τῆς προηγουμένης ὁ Λόχος εὕρισκετο ἐν προφυλακῇ, ὅποτε κατὰ τὴν ἰδίαν ὥραν Ὁθωμανὸς Σαλπιγκτῆς καὶ περὶ αὐτὸν ἕτεροι στρατιῶται ὀθωμανοὶ μετὰ φωνῶν ἀνήγγειλεν ἡμῖν διὰ σαλπίσματος τὴν παρουσίαν προσώπων δι' εἰδικὴν ἀποστολήν. Πλησιάσαντες ἐκεῖσε ἐδέχθημεν πρὸς τοῦτο κήρυκα μετὰ λευκῆς σημαίας, εἶτα δὲ τοὺς ἐν Πρεβέζῃ κ.κ. Προξένους Ρωσίας Δημήτριον Σκέφερην, Αὐστρίας Μαντζόρε, Ἀγγλίας Καίσαρα Κονεμένον, καὶ διερμηνεὰ διοικητηρίου Πρεβέζης Μεχμέτ-Σαλαχεδίν, οἵτινες ἐζήτησαν τὸν Διοικητὴν τοῦ Στρατεύματος ὅποτε μετὰ τὰς δεούσας διατυπώσεις ἐπετράπη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ ἀποσπάσματος ἢ εἰσοδὸς τῶν οἵτινες καὶ διεπραγματεύθησαν τὰ τῆς παραδόσεως Πρεβέζης κλπ.

1 Μ.Μ. 21 Ὀκτωβρίου

Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς παραδόσεως τῆς Πρεβέζης ὠρίσθη ἢ ἀνωτέρω ὥρα πρὸς ἐκκίνησιν ἐκ Νικοπόλεως διὰ Πρέβεζαν τῆς Φάλαγγος καὶ προηγουμένου τοῦ Λόχου εἰσῆλθεν αὕτη διὰ μέσου τῶν συγκινητικῶν δεξιώσεων τῶν κατοίκων εἰς Πρέβεζαν τὴν 2½ Μ.Μ. Ὁ Λόχος προορισθεὶς διὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ αἰχμαλώτου Τουρκικοῦ Στρατοῦ ὠδηγήθη ὑπὸ τοῦ Ρώσου

Προξένου πρὸ τοῦ Διοικητηρίου ἔνθα ἀνέμενε ἐν γραμμῇ ὁ Τουρκικὸς Στρατὸς μὲ τοὺς Ἀξιοματικοὺς ἐπὶ κεφαλῆς οἵτινες ἐξαιρετικῶς ἔφερον τὰ ἑαυτῶν ζιφῆ. Ὁ Λόχος παρέλαβε αἰχμαλώτους.

Ἀξιοματικοὺς 58 ἐν οἷς καὶ τὸν Στρατιωτικὸν Διοικητὴν
Ταγματάρχην Μεχμέτ Ἀσάφ

ὑπαξιωμ. & στρατιώτας 583

ἀτάκτους Τσάμηδες 120

ἐπίσης ὠδηγήθησαν ὑπὸ τοῦ Λόχου ἔκ τινος Πανδοχείου ἔνθα ἐκρύπτοντο καὶ ἕτεροι

Τσάμηδες 117 τὸ ὅλον 878

Ἄπαντες δὲ οὗτοι παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Λόχου εἰς τὸν ὑπὸ τὸν κ. Πλοίαρχον Δαμιανὸν ναυλοχῶντα ἐκεῖσε Β. Στόλον.

22-23 Ὀκτωβρίου ὁ Λόχος ἐν Πρεβέζῃ

Ὁ Λόχος μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν αἰχμαλώτων ἀνέλαβε τὴν ἀσφάλειαν τῆς πόλεως μέχρι τῆς 23^{ης} Ὀκτωβρίου καὶ προσεπάθησε δι' ὄλων τῶν δυνάμεων τοῦ νὰ προλάβῃ τὰς περισσοτέρας καταχρήσεις ἐν τῇ πόλει κλπ. διωρίσας φρουρὰς εἰς Δημόσια κτίρια καὶ ἀποθήκας Στρατοῦ, καὶ ἀντιταχθεὶς κατὰ τῶν ἀτάκτων στοιχείων οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν κακοποιῶν στοιχείων ἐκ Πρεβέζης.

Παρατηρήσεις πηγάζουσαι ἐκ τῶν γεγονότων.

Ἡ μάχη Νικοπόλεως διήλθε στάδια κρίσεως. Ἐν τῇ πρώτῃ φάσει ἐὰν ὁ κ. Ταγματάρχης Δούλης δὲν ἐξέλεγε τὸν ἐν τῇ οὐρᾷ τῆς φάλαγγος ἡμέτερον Λόχον νὰ ἐκτοπίσῃ μεθ' ὀρμῆς ἐκ τῶν ὑψωμάτων τὸν ἀντίπαλον ὑποβληθέντα οὕτως εἰς πανικόν.²¹

²¹ Ἰδιόχειρη σημείωση του Π. Σπηλιάδη στην τελευταία σελίδα της έκθεσης του Κοσμοπούλου, παραπλεύρως της επίμαχης παραγράφου: Ἐπίσης καὶ κατὰ τὴν φάσιν τῆς καταδιώξεως τούτου μέχρι τῶν ἐρειπίων δι' ἐλαχίστης δυνάμεως ὑπῆρξεν ἡ αὐτὴ κρίσις, ἣν δὲν ἐπωφελήθη οὗτος τοῦ νὰ ἐξέλθῃ εἰς ἀντεπίθεσιν κατὰ τῆς μικρᾶς ταύτης δυνάμεως καὶ τοῦτο διότι ὁ κ. Ταγματάρχης Δούλης καταδιώκων τούτον προσωπικῶς διὰ τῆς μικρᾶς ταύτης δυνάμεως δὲν τὸν ἀφήκε νὰ ἀναπνεύσῃ καὶ μέχρις οὗ καταφθάσῃ καὶ ὁ ἡμέτερος Λόχος ὅποτε οὗτος ἐτράπη εἰς φυγὴν. – Κακῶς ἀντελήφθη ὁ διοικητὴς τοῦ 9^{ου} λόχου ὅτι ἡδύνατο ὁ ἐχθρὸς δι' ἀντεπιθέσεως νὰ τρέψῃ τὰς ἐπιτιθεμένας ἡμετέρας μικροτέρας δυνάμεις, καθ' ὅσον ὄχι μόνον αἱ καταληθοῦσαι ἡμέτεραι δυνάμεις ἐκ τῶν ὑψωμάτων ἦσαν πλέον ἢ ἐπαρκεῖς διὰ τὴν προπαρασκευαστικὴν φάσιν τοῦ ἀγῶνος διότι πλὴν τῶν 3 λόχων τοῦ Πεζικοῦ συγχρόνως κατήρχοντο καὶ τὰ ἐθελοντικὰ σώματα τῶν Κρητῶν ἐκ τοῦ κέντρου καὶ τῶν Ἑπειρωτῶν ἐκ τοῦ ἄκρου δεξιῶ. Ἐκτὸς τούτου ὡς & ἐν τῇ ἐκθέσει μου ὑποδεικνύω ἡ κατοχὴ τῶν ὑψωμάτων Φλάμουρου τῶν δεσποζόντων τῶν θέσεων τοῦ ἐχθροῦ & ἡ τοποθέτησις ἐπὶ τούτου τῶν ἡμετέρων Πυροβολαρχιῶν ὧν τὸ πῦρ ὡς καὶ τὸ πρὸ τῶν δύο λόχων Πεζικοῦ τῶν κρατηθέντων παρ' ἐμοῦ ὡς ἐφεδρεῖα διὰ τὴν ἀποφασιστικὴν φάσιν τῆς μάχης, ἐθέριζον κυριολεκτικῶς τὰς τε προσβάσεις τῶν ἄνω ὑψωμάτων ὡς & τὸ πρόσθεν μέχρι τῶν θέσεων τοῦ ἐχθροῦ ἑδαφος. Τὸ δὲ πυροβολικὸν μας ἔβαλεν ἐπίσης λίαν ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν θέσεων τοῦ ἀντιπάλου ὡς ὁμοῦ κατ' αὐτοῦ ὀρμηθεὶς ὁ Κοσμοπούλος.

*Εκθεση του Δημητρίου Ασημακόπουλου, διοικητή του 10^{ου} Λόχου*²²

15^{ον} Έφ. Σύνταγμα Πεζικοῦ 10^{ος} Λόχος

Ἔκθεσις

Περὶ τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἐπιχειρήσεως κατὰ τῆς Πρεβέζης.

15 Ὀκτωβρίου 1912

Ὁ λόχος περὶ τὴν 8^{ην} μ.μ. τῆς ἡμέρας ταύτης ἀποτελὼν μέρος τοῦ τάγματος, ἐβάδισεν ἐκ Παντανάσσης εἰς Φιλιππιάδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς γέφυραν Καλογήρου ὅπου ἔφθασε περὶ 11^{ην} πρὸ τοῦ μεσονυκτίου ὥραν καὶ διενυκτέρευσε ἐν καταυλισμῷ.

16 Ὀκτωβρίου 1912

Περὶ τὴν 6^{ην} πρωϊνὴν ὥραν τῆς ἡμέρας ταύτης ὁ λόχος ἀποτελὼν μέρος τῆς φάλαγγος τοῦ τάγματος ἐβάδισε μετὰ τῶν τριῶν μόνον διμοιριῶν του, καθ' ὅσον ἡ β' διμοιρία ἔμεινε εἰς Στρεβίναν ὡς ἄμεσον στήριγμα τῆς πυροβολαρχίας τοῦ ὑπολ. κ. Μπούφη, πρὸς Λοῦρον ὅπου ἔφθασε περὶ τὴν 8^{ην} π.μ. ὥραν καὶ ἐσχημάτισε προφυλακὰς τοῦ τάγματος σταθμεύσαντος καὶ διανυκτερεύσαντος ἐκεῖ ἐν καταυλισμῷ· διανυθέντα διαστήματα 9 χιλιόμετρα, ὥραι 2 ἀτμοσφαιρικῆ κατάστασις καλὴ, ὁδὸς ἀμαζητῆ, κατάστασις αὐτῆς καλὴ.

17 & 18 Ὀκτωβρίου.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ὁ λόχος μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ τάγματος ἐστάθμευσεν εἰς Λοῦρον ἐν καταυλισμῷ.

19 Ὀκτωβρίου 1912. ὥρα 3,45' μ.μ.

Πορεία πρὸς Ἁγίους Ἀποστόλους ὁ λόχος ἐν τῇ φάλαγγι τοῦ τάγματος, ἄφιξις εἰς ἁγίους Ἀποστόλους περὶ τὴν 6^{ην} μ.μ. ὥραν καὶ διανυκτέρευσις ἐκεῖ ἐν καταυλισμῷ· διανυθέντα διαστήματα 8 χιλιόμετρα, ὥραι 2½, ἀτμοσφαιρικῆ κατάστασις· ἔπιπτε βροχὴ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πορείας καὶ κατὰ τὴν νύκτα· ὁδὸς ἀμαζητῆ, κατάστασις αὐτῆς καλὴ.

20 Ὀκτωβρίου 1912.

Περὶ τὴν 5½ πρωϊνὴν ὥραν τῆς ἡμέρας ταύτης ὁ λόχος ἐνισχυθεὶς καὶ διὰ μιᾶς διμοιρίας ἐθνοφρουρῶν ὑπὸ τὸν ἔφεδρον ἀνθυπολοχαγὸν Λάζαρη ἀπέτελεσε τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ τάγματος τὸ ὅποῖον ἐβάδιζε πρὸς Νικόπολιν πρὸς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ· περὶ τὴν 9^{ην} καὶ ἡμίσειαν πρωϊνὴν ὥραν ἀνεκαλύφθησαν αἱ μᾶλλον προκεχωρημέναι δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ, μετὰ προκληθεῖσαν δὲ ἀναγνώρισιν τῆς τοποθεσίας ὁ λόχος ἐτάχθη πρὸς μάχην μετὰ δύο διμοιρίας εἰς ἀκροβολισμὸν κατ' ἀρχὴν μετὰ δέκα δὲ λεπτὰ περίπου τῆς ὥρας ἐτάχθησαν καὶ αἱ ἄλλαι δύο διμοιρίαι πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πρώτης καὶ ἀπόκτησιν ὑπεροχῆς πυρός· ἐκ τῆς θέσεως ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐτάχθησαν εἰς ἀκροβολισμὸν αἱ διμοιρίαι τὸ πρῶτον ἐξετέλεσαν πυρὰ ταχέα ἐξ ἀποστάσεως 500 μέτρων

²² ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/4, [Εκθεση Ασημακόπουλου] 24.11.1912.

κατὰ τῶν προκεχωρημένων τμημάτων τοῦ ἐχθροῦ τὰ ὅποια ἐκαλύπτοντο δι' ὀχυρωματικῶν ἔργων. Διέταξα κατόπιν τὴν ὑπὸ τὸν ἔφεδρον ἀνθυπολοχαγὸν Λάζαρην διμοιρίαν τῶν ἐθνοφρουρῶν νὰ προχωρήσῃ ὅπως τὴν προστατεύσῃ τῶν πυρῶν τῶν λοιπῶν διμοιριῶν, ἀντελήφθην ὁμως διστακτικότητα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν στρατιωτῶν ὀφειλομένην καὶ εἰς τὸ ἀπειροπόλεμον αὐτῶν, ἀλλ' ἰδίᾳ εἰς τὰ πυρὰ τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ ἀντιπάλου τὸ ὅποιον μᾶς ἔβαλλεν ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ ἡμῶν πλευροῦ· ὁ ἀνθυπολ. κ. Λάζαρης διμοιρίτης τῆς διμοιρίας ταύτης δὲν ἔτρεξεν ἐμπρὸς ἵνα παρασύρῃ καὶ τὴν διμοιρίαν του.

Ἀμέσως τότε ἔτρεξα πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἐγὼ αὐτὸς καὶ ἐφώναξα μεγαλοφώνως «ἀκολουθήσατέ με στρατιώται» μὲ ἠκολούθησε δὲ ἡ ἀνωτέρω διμοιρία ὡς καὶ γ' διμοιρία τοῦ ἐφέδρου λοχίου Κατωπόδη Νικολάου, ἐξετελέσθη δ' ἄλμα 100 περίπου βημάτων.

Αἱ προχωρήσασαι αὗται διμοιρίαι κατέλαβον θέσιν καὶ ἤρχισαν πῦρ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὑπὸ τὴν προστασίαν δὲ τῶν πυρῶν τῶν διμοιριῶν τούτων καὶ τὴν συνδρομὴν τοῦ λόχου Κοσμοπούλου Δημητρίου ὅστις ἐνίσχυσεν ἡμᾶς πρὸς τὸ δεξιὸν ὁ ἐχθρὸς ὑπεχώρησεν ἐκ τῶν πρώτων αὐτοῦ θέσεων. Ὁ λόχος κατόπιν προχωρῶν κατὰ κλιμάκια ὅτε μὲν διμοιριῶν, ὅτε δὲ οὐλαμοῦ, καὶ χρησιμοποιῶν τὸ ἔδαφος, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὸν ἐχθρὸν μέχρι τῶν ἐρειπίων τοῦ φρουρίου τῆς Νικοπόλεως ὅποτε ἐγένετο ἀνεφοδιασμός φυσιγγίων ἐκ τῶν μεταγωγικῶν μάχης ὀδηγηθέντων κεκαλυμμένως ἐκεῖ. Συντελεσθείσης τῆς ἀναχωρητικῆς καὶ μετὰ μικρὰν ἀνάπαυσιν ὁ λόχος ἐξηκολούθησε τὴν προέλασιν τῆς συνδρομῆς τοῦ λόχου Κοσμοπούλου καὶ μιᾶς διμοιρίας τοῦ 12^{ου} λόχου ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Πρωτοπαπᾶν, ἐγὼ δὲ αὐτὸς χωρῶν πρὸς τὰ ἐμπρὸς μετὰ 40 στρατιωτῶν τῆς γ' διμοιρίας, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἠκολούθουν ὀπίσω, κατέλαβον τῆς συνδρομῆς καὶ ὀλίγων Κρητῶν τὴν τελευταίαν πρὸς τὸν ἐλαιῶνα ὀχυρὰν θέσιν τοῦ ἐχθροῦ, λαβὼν δὲ ἐκ τῶν χειρῶν Κρητὸς τινος τὴν Κρητικὴν σημαίαν ἔστησα ταύτην ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ φρουρίου τῆς Νικοπόλεως ὑπὸ τὰς ζητωκραυγὰς τῶν στρατιωτῶν καὶ Κρητῶν. Ἐκεῖσε μετὰ τῶν στρατιωτῶν τούτων καὶ τῶν Κρητῶν, ἀκολουθούτων ὀπίσω καὶ τῶν λοιπῶν τμημάτων, ἐξηκολούθησα τὴν προέλασιν καταδιώκων τὸν ἐχθρὸν φεύγοντα ἀτάκτως πρὸς τὴν Πρέβεζαν, ἔφθασα δὲ εἰς τὸ πυροβολεῖον τοῦ ἐχθροῦ καὶ κατέλαβον δύο πυροβόλα, ὑλικὸν καὶ σκηνὰς ἐγκαταλειφθέντα παρὰ τοῦ ἐχθροῦ. Περὶ τὴν 3½ δὲ μ.μ. ὥραν ὅποτε ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ὑποχωρήσῃ πλέον ἀτάκτως εἰς Πρέβεζαν, ἐγένετο σύνταξις καὶ ὁ λόχος κατὰ τὴν νύκτα τῆς ἡμέρας ἐκείνης διενευκτέρευσεν ἐκεῖ ἐν καταλισμῶ.

Ὁ λόχος κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἔσχεν ἐκτὸς μάχης [4] τέσσαρες στρατιώτας νεκροὺς καὶ εἴκοσι ἕνα [21] τραυματίας ἐπὶ δυνάμει 180 περίπου στρατιωτῶν.

Ἡ ὑγειονομικὴ ὑπηρεσία οὐδεμίαν προσέφερε ὑπηρεσίαν κατὰ τὸν ἀγῶνα, εἰμὴ μετὰ τὸ πέρασ τῆς μάχης ὅποτε οἱ τραυματαῖα μετεφέρθησαν εἰς τὸ χειρουργεῖον.

21 Ὀκτωβρίου 1912.

Κατάληψις τῆς Πρεβέζης καὶ διαμονὴ ἐν αὐτῇ μέχρι τῆς 22^ας Ὀκτωβρίου συμπεριλαμβανομένης, ἐν ἐπισταθμίᾳ.

Δημ. Ἀσημακόπουλος Λοχαγός

Ἐκθεση τοῦ Δημητρίου Ἀσημακόπουλου, διοικητῆ τοῦ 10^{ου} Λόχου²³

Ἀριθ. 5

Βαρλάμι τῆ 24 Νοεμβρίου 1912

Ὁ 10^{ος} Λόχος 15^{ου} Ἐφεδρ. Πεζ. Σ/ματος

Πρὸς τὸ 3^{ον} Τάγμα Ἐνταῦθα

Ὑποβολὴ ἐκθέσεως διὰ τὴν Μάχην τῆς Νικοπόλεως

Λαμβάνω τὴν τιμὴν, εἰς ἐκτέλεσιν διαταγῆς ὑμῶν, νὰ ὑποβάλω ἰδίαν ἔκθεσιν περὶ τῆς ἐν Νικοπόλει μάχης τῆς γενομένης τῆ 20 Ὀκτωβρίου 1912.

α. Δύναμις 3 ἀξιωματικοί, (εἷς ἔφεδρος) 5 ὑπαξιωματικοὶ ἔφεδροι, 8 δεκανεῖς ἔφεδροι καὶ 150 στρατιῶται. Ἡ 2^α διμοιρία ὑπὸ τὸν ἔφ. ἀνθυπολ. κ. Παπαθανασίου Χαράλ. ἦτο ἀπεσπασμένη εἰς Στρεβίναν ὡς ἄμεσον στήριγμα τῆς ἐκεῖ πυροβολαρχίας ὑπολ. κ. Μπούφη, ἐνισχύθη ὁμως ὁ λόχος ἐκ μιᾶς διμοιρίας ἔθνοφρουρῶν ἐκ δύο δεκανέων καὶ 40 στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν ἔφ. ἀνθυπολ. κ. Λάζαρην.

β. Ἐφοδιασμός εἰς πυρομαχικά. Ἐκαστος ὀπλίτης ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ 200 φυσίγγια εἶχε δὲ ὁ λόχος εἰς πυρομαχικά μάχης 12000 φυσίγγια.

γ. Ἡ ἠθικὴ καὶ σωματικὴ κατάστασις σχετικῶς καλὴ.

Ὁ λόχος ἀπετέλει τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ Τάγματος ἐκκινήσαντος ἐξ Ἀγ. Ἀποστόλων τὴν 5 ὥρ. 20 πρωϊνὴν ὑπὸ βροχὴν μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Νικόπολιν περὶ τὴν 7 1/2 πρωϊνὴν ὥραν παρὰ τὸ θέατρον τῆς Νικοπόλεως ἀνεκαλύφθησαν αἱ μᾶλλον προκεχωρημένοι δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ· μετὰ προηγουμένην ἀναγνώρισιν τῆς τοποθεσίας, ὁ λόχος ἀνεπτύχθη πρὸς μάχην μὲ δύο διμοιρίας εἰς πυροβολισμὸν κατ' ἀρχάς, εἶτα δὲ ἐτάχθησαν καὶ αἱ ἄλλαι δύο πρὸς ἀπόκτησιν ὑπεροχῆς πρὸς ἄφ' ἑνὸς καὶ ἐξ ἄλλου ἵνα μὴ παρουσιάξουσι εἰς τὸ πυροβολικὸν ἐχθροῦ τὸ ὁποῖον ἔβαλλεν ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ τοῦ λόχου. Αἱ διμοιρίαι 1^η ὑπὸ τὸν ἀνθυπολ. κ. Κωνσταντινίδην καὶ 4^η ὑπὸ τὸν ἔφ. ἀνθυπολ. κ. Παπαμανολόπουλον ἐξετέλεσαν πῦρ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐξ ἀποστάσεως 500 μέτρων. Διέταξα κατόπιν τὴν ὑπὸ τὸν ἔφ. ἀνθυπολοχαγὸν κ. Λάζαρην διμοιρίαν νὰ προχωρήσῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν πυρῶν τῶν ἄλλων διμοιριῶν· δυστυχῶς παρετήρησα δυστακτικότητα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν στρατιωτῶν ὀφειλομένην κυρίως εἰς τὸ πυροβολικὸν τοῦ ἀντιπάλου. Ὁ ἔφ. οὗτος ἀνθυπολοχαγός δὲν

²³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/4, [Ἐκθεση Ἀσημακόπουλου] 24.11.1912.

ἔτρεξεν ἀμέσως διὰ τὴν παρασύρη καὶ τοὺς στρατιώτας. Ἀμέσως τότε ἔτρεξα πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἐγὼ αὐτὸς καὶ φωνάζων «ἀκολουθήσατέ με στρατιῶται» καὶ με ἠκολούθησαν ἢ 3^η διμοιρία ὑπὸ τὸν ἐφεδρον λοχίαν Κατωπόδην Νικόλ. ὡς καὶ ἡ διμοιρία ὑπὸ τὸν ἐφ. ἀνθυπολ. κ. Λάζαρη, ἐξετελέσθη ἄλλα 100 περίπου μέτρων. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν πυρῶν τῶν προχωρησασῶν δύο διμοιριῶν, προχώρησαν καὶ αἱ ἄλλαι διμοιρίαι καὶ ὁ ἐχθρὸς ὑπεχώρησεν ἐκ τῶν πρώτων θέσεων. Ὁ Λόχος προχωρῶν κατὰ κλιμάκια ὅτε μὲν διμοιριῶν, ὅτε δε οὐλαμῶν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὸν ἐχθρὸν μέχρι τῶν ἐρειπίων τοῦ φρουρίου τῆς Νικοπόλεως, ὅτε ἐγένετο ἀνεφοδιασμὸς φυσιγγίων ἐκ τῶν πυρομαχικῶν μάχης, ἐνισχύθη δὲ καὶ ὁ λόχος δεξιά ὑπὸ τοῦ 9^{ου} Λόχου τοῦ ὑπολ. κ. Κοσμοπούλου διὰ δύο διμοιριῶν καὶ ἀριστερὰ διὰ μιᾶς διμοιρίας τοῦ 12^{ου} Λόχου ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν κ. Πρωτοπαπᾶν. Ὁ Λόχος τῆ συνδρομῆ καὶ τῆς ἐνισχύσεως ταύτης ἐξηκολούθησε τὴν προχώρησιν, ἐγὼ δὲ αὐτὸς χωρῶν πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ 40 περίπου στρατιωτῶν τῆς 3^{ης} διμοιρίας, ἐνῶ αἱ ἄλλαι διμοιρίαι ἠκολούθουν ὀπίσω, κατέλαβον τῆ συνδρομῆ καὶ ὀλίγων Κρητῶν τὴν τελευταίαν πρὸς τὸν ἐλαιῶνα ὄχυρὰν θέσιν τοῦ ἐχθροῦ, λαβὼν δὲ ἐκ τῶν χειρῶν Κρητὸς τινος τὴν Κρητικὴν Σημαίαν ἔστησα ταύτην εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ φρουρίου τῆς Νικοπόλεως ὑπὸ τὰς ζητωκραυγὰς τῶν στρατιωτῶν καὶ Κρητῶν. Ἐκεῖσε μετὰ τῶν στρατιωτῶν τούτων καὶ τῶν Κρητῶν, ἀκολουθούντων ὀπίσω καὶ τῶν λοιπῶν τμημάτων, ἐξηκολούθησα τὴν προέλασιν καταδιώκων τὸν ἐχθρὸν φεύγοντα ἀτάκτως πρὸς τὴν Πρέβεζαν, ἔφθασα δὲ εἰς τὸ πυροβολεῖον τοῦ ἐχθροῦ καὶ κατέλαβον δύο πυροβόλα, ὑλικὸν καὶ σκηνὰς ἐγκαταλειφθέντα παρὰ τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ οὕτω ἡ καταδίωξις τοῦ ἐχθροῦ ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 3½ μ.μ. ὥρας, ὅποτε ὁ ἐχθρὸς ὑπεχώρησεν ἀτάκτως εἰς Πρέβεζαν. Περὶ τὴν 4^{ην} δὲ μ.μ. ὥραν ἐγένετο σύνταξις καὶ ὁ λόχος διενυκτέρευσε εἰς Νικόπολιν ἐν καταυλισμῷ.

Ἀπώλειαι

4 νεκροὶ καὶ 21 τραυματίαι

Δύναμις τοῦ ἐχθροῦ

600 περίπου τακτικοῦ στρατοῦ καὶ περὶ τοὺς 400 ἄτακτοι.

Τὸ πυροβολικὸν μας ἔβαλε μετ' εὐστοχίας καὶ κατεπόνησε τὸν ἐχθρόν.

Εἰς τὴν πρώτην ἔκθεσιν ἦν ὑπέβαλα ἐκ Μελιχόβου τῆ 15 Νβρίου διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 21 ἀναφορᾶς τοῦ Λόχου, δὲν ἐνόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ γράψω περὶ τῆς διστακτικότητος τῶν στρατιωτῶν καὶ μάλιστα περὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, ἥδη ὅμως ἀναφέρω ταῦτα καὶ παρακαλῶ νὰ ἐξακριβωθῶσι.

Δημ. Ἀσημακόπουλος Λοχαγὸς

*Έκθεση του Ανάργυρου Πετροπουλάκη, διοικητή του 11^{ου} Λόχου*²⁴

Αριθ. 27. Έν Πέντε Πηγαδίοις τῆ 16ῃ 9βρίου 1912

ὁ λοχαγὸς Πετροπουλάκης Ανάργυρος διοικητὴς 11^{ου} λόχου 15^{ου} Πεζ. Συντάγματος

Πρὸς τὸν Διοικητὴν τοῦ τάγματος ταγματάρχην κ. Δούλην Δημήτριον

Βαρλάμι

Ἐκθεσις περὶ τῆς δράσεως τοῦ λόχου κατὰ τὴν μάχην τῆς Νικοπόλεως λαβοῦσαν χώραν κατὰ τὴν 20^{ην} Ὀκτωβρίου 1912.

Ὁ λόχος κατὰ τὴν μάχην τῆς Νικοπόλεως λαβοῦσαν χώραν τὴν 20^{ην} Ὀκτωβρίου ἐ.ἔ. ἀπετέλει πολεμικὴν δύναμιν συγκειμένην ἐκ 4 ἀξιωματικῶν καὶ 200 ὀπλιτῶν.

Οἱ ἄνδρες ἦσαν ἐφωδιασμένοι διὰ 200 φυσιγγίων ἕκαστος τὰ δὲ παρακολουθοῦντα μεταγωγικὰ ἔφερον δι' ἕκαστον ἄνδρα 50 ἔτι φυσίγγια. Ἡ σωματικὴ κατάστασις τοῦ προσωπικοῦ δὲν ἦτο εὐχάριστος ὡς ἐκ τῶν πολλῶν κόπων, οὓς ὑφίσταντο ὑπὸ βροχῆν.

Λαμβάνω τὴν τιμὴν συμμορφούμενος πρὸς τὴν ὑπ. ἀριθ. 48 ἐπισημειωτικὴν Διαταγὴν σας νὰ ἐκθέσω σχετικῶς τὴν πολεμικὴν δρᾶσιν τοῦ ὑπ' ἐμὲ λόχου κατὰ τὴν μάχην τῆς Νικοπόλεως λαβοῦσαν χώραν τὴν 20^{ην} Ὀκτωβρίου ἐ.ἔ. ὡς ἐξῆς.²⁵

Ἡ ἠθικὴ κατάστασις τοῦ προσωπικοῦ μετ' ὄλας τὰς στερήσεις καὶ κόπους οὓς τοῦτο ὑπέστη δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι ἦτο εὐχάριστος.

Ὁ λόχος κατὰ τὴν πορείαν πρὸς τὴν Νικοπόλιν ἀποτελῶν μέρος μικτοῦ ἀποσπάσματος ἐκ τῶν 4 λόχων τοῦ 3^{ου} τάγματος 15^{ου} Πεζικοῦ Συν/τος, τοῦ 7^{ου} τοιούτου, δύο πεδινῶν πυροβολαρχιῶν καὶ ὀλίγων ἰππέων ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ταγματάρχου τοῦ μηχανικοῦ Σπηλιάδου Π. ἀπετέλει τὴν κεφαλὴν τοῦ

²⁴ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/4, [Έκθεση Πετροπουλάκη] 16.11.1912.

²⁵ Ιδιόχειρη σημείωση του Δ. Δούλη στη σελ. 1 & 2 της έκθεσης του Αν. Πετροπουλάκη, παραπλεύρως της δεύτερης παραγράφου: Αριθ. 83. Προσθέτω τὰ ἐξῆς. Ὁ λόχος οὗτος παρηκολούθη τὴν μάχην, ἀλλὰ δὲν διετάχθη παρ' ἐμοῦ νὰ δράσῃ, καθ' ὃν χρόνον διὰ τοῦ 10 λόχου κατὰ μέτωπον καὶ 9 λόχου πλευρικῶς, ὡς εἰς τὴν γενικὴν ἔκθεσίν μου περιγράφεται, ὁ ἐχθρὸς ἐξετοπίζετο ἐκ τῶν προκεχωρημένων αὐτοῦ θέσεων πρὸ τοῦ θεάτρου Νικοπόλεως καὶ πρὸ τῶν ἐρειπίων φρουρίου Νικοπόλεως καὶ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς τελικῆς πλευρικῆς ἐπιθέσεως, ἐνεργηθεῖσι παρὰ τῶν ἐτέρων δύο διμοιριῶν τοῦ λόχου τούτου, αἵτινες παρουσιασθεῖσαι ἔδρασαν ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς μου, διότι δὲν ἔλαβον ἀνάγκην τοῦ λόχου τούτου, καθ' ὅσον ὁ ἐχθρὸς φοβηθεὶς ἐτράπη εἰς φυγὴν & ἐὰν οἱ ἐνεργήσαντες τὴν ἐπίθεσιν ἄνδρες, εἶχον ἐπαρκεῖς σωματικὰς δυνάμεις, πᾶσα ἡ ἐχθρικὴ δύναμις τῆς Νικοπόλεως καταληφθεῖσα ὑπὸ πανικοῦ θά συνελαμβάνετο. / Οὐχ ἦττον ὁ λόχος οὗτος εὐρισκόμενος ἐπὶ τῶν ὑψομάτων θεάτρου Νικοπόλεως καθ' ὃν χρόνον ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ἐγκαταλείψει τὰς θέσεις ταύτας, ἔβαλε κατὰ τούτου εὐρισκόμενον ὄπισθεν τῶν πρώτων ἐρειπίων φρουρίου Νικοπόλεως. Κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς μάχης, συνετέλεσεν ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων λόχων, οἵτινες ἐνήργουν κατὰ τοῦ δεξιοῦ πλευροῦ τοῦ ἀντιπάλου, εἰς τὴν ἀπώθησιν τούτου καὶ ἐγκατάλειψιν τῶν θέσεών του. / Ἐν Βαρλάμι τῆ 22 Νβρίου 1912 / ὁ Διοικητὴς τοῦ 3 Τάγματος.

κυρίου σώματος, τοῦ 10^{ου} λόχου ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Φιλιππόπουλον ἀποτελοῦντος τὴν πρωτοπορείαν. Ὄταν τὸ τάγμα ἔφθασεν ἐπὶ τῶν τελευταίων πρὸς τὴν Νικόπολιν ὑψωμάτων ἐβλήθη ἡ πρωτοπορεία ὑπὸ τοῦ κατέχοντος ταῦτα ἐχθροῦ, ὅποτε ὁ διοικητὴς τοῦ τάγματος διέταξε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λόχου τῆς πρωτοπορείας καὶ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ ὑπολοίπου τάγματος ἐν καταλλήλῳ θέσει καὶ ἐν σχηματισμῷ καταλλήλῳ πρὸς μάχην. Τότε ὁ λόχος κατὰ διαταγὴν μου ἐσηματίσθη εἰς παράταξιν διμοιριῶν κατὰ τετράδας καταλαβῶν θέσιν ὀπισθεν τοῦ ἤδη μαχομένου 10^{ου} λόχου καὶ εἰς ἀπόστασιν 50 μ. ἀπὸ τούτου κεκαλυμμένος ἀπὸ τῶν πυρῶν τοῦ ἐχθρικοῦ πεζικοῦ. Ὄπισθεν δὲ ἡμῶν ἐτάχθη ὁ 12^{ος} λόχος ὑπὸ τὸν ὑπολοχ. Νικάκην, ὁ 7^{ος} ὑπὸ τὸν ὑπολοχ. Ἀνωναρόπουλον καὶ ὁ 9^{ος} ὑπὸ τὸν ὑπολοχ. Κοσμόπουλον. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἤρξατο βάλλον καθ' ἡμῶν τὸ πυροβολικὸν τοῦ ἐχθροῦ σφοδρῶς καὶ κατὰ τοῦ ἡμετέρου πυροβολικοῦ εὐρισκομένου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. Ὁ λόχος ὢν ἀκάλυπτος ὡς πρὸς τὴν βολὴν τοῦ πυροβολικοῦ μετετοπίσθη καταλλήλως. Δὲν παρήλθον ὀλίγαι στιγμαὶ καὶ βενζινάκατος ἐξορμήσασα ἐκ τῆς παρακειμένης παραλίας καὶ πλησιάσασα εἰς ἀπόστασιν 800 μ. ἔβαλλε καθ' ἡμῶν καὶ τοῦ πυροβολικοῦ μας, διὰ μυδραλλιοβόλου. Τότε διέταξα τὴν ὑπὸ τὸν ὑπολοχ. Καρρᾶν Ἐμμανουὴλ διμοιρίαν νὰ βάλῃ κατ' αὐτῆς καὶ ἐν ταυτῷ εἰδοποίησα τὸν διοικητὴν τοῦ 12^{ου} λόχου Νικάκην διὰ τοῦ λοχίου μου Νικολοπούλου Ἠλία, ὅπως ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ παρακειμένου ὑψώματος καὶ βάλλει κατ' αὐτῆς. Ἡ βενζινάκατος βληθεῖσα παρ' ἡμῶν ἐπιτυχῶς ἔστρεψεν ἀριστερὰ ἡμῶν ἵνα καλυφθῇ καὶ ἀποφύγῃ τὰ πυρὰ μας, ἀλλὰ βληθεῖσα ὑπὸ τὴν ὁδὸν κατέχοντος πυροβολικοῦ μας ἐπιτυχῶς ἠναγκάσθη νὰ στρέψῃ ὀπίσω ἀναφλεχθεῖσα μόλις φθάσασα εἰς τὴν ἀκτὴν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ ὑπὸ τὸν Φιλιππόπουλον 10^{ος} λόχος ἐμάχετο ἀπὸ τοῦ ὑψώματος. Ἐπειδὴ δέ, οὗτος προσκολληθεὶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐδυσκολεύετο νὰ προχωρήσῃ διέταξα τὴν προχώρησιν τοῦ λόχου μου πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ, πρὶν ἢ ὁ λόχος φθάσει ἐπὶ τῆς θέσεώς του, ὁ λόχος οὗτος εἶχε προελάσει τῇ προτροπῇ καὶ προσελεύσει τοῦ ταγματάρχου κ. Δούλη Δημ.

Ἄμα ὡς ἔφθασα ἐπὶ τῆς θέσεως, ἦν κατεῖχεν ὁ προελάσας λόχος καὶ ἐφ' ἧς εὐρέθησαν φονευμένοι καὶ τραυματισμένοι ἵπποι τοῦ ταγματάρχου τοῦ μηχανικοῦ Σηηλιάδου Π. καὶ τοῦ ἐπιτελείου του, ἡσθάνθη κροῦσιν εἰς ἀμφοτέρας τὰς κνήμας καὶ πόνον ἰσχυρόν. Ἡ πρώτη μου ἐντύπωσις ὑπῆρξεν ὅτι ἐτραυματίσθη καὶ διὰ τοῦτο σταματήσας ἠθέλησα νὰ βεβαιωθῶ περὶ τούτου, ὡς δὲ ἦτο ἐπόμενον ἐσταμάτησα καὶ αἱ πλησίον μου εὐρισκόμεναι διμοιρίαι 1^η 2^α & 3^η πλὴν τῆς 4^{ης} ὑπὸ τὸν ἀνθυπ. Κότταρην, ὅστις μὴ ἀντιληφθεὶς τὴν τάσιν μου εἶχε προχωρήσει τῆς ὑπὸ τὸν Ξύδην 2^{ας} διμοιρίας ἀναχωρησάσης, ἅμα ὡς οὗτος ἀντελήφθη ὅτι ἐτραυματίσθη καὶ ἐνωθείσης μετὰ τῆς τοῦ Κότταρη. Βεβαιωθείς μετὰ στιγμιαίαν ἐξέτασιν ὅτι δὲν εἶχον τραυματισθῆ ἀλλὰ μωλωπισθῆ ὑπὸ σφαίρας μὴ ἐχούσης τὴν δύναμιν νὰ μοὶ διατρύπησῃ τὴν κνήμην ἐξηκολούθησα τὴν πορείαν, ἵνα ἐνωθῶ μετὰ τῶν προχωρησασῶν διμοιριῶν ἀνθυπολοχαγῶν Κότταρη καὶ Ξύδη. Ἀλλὰ συναντήσας εἰς τὸν πρὸ τοῦ μετώπου μου

μικρὸν αὐχένα τὸν ταγματάρχην τοῦ μηχανικοῦ Σπηλιάδην Π. ἔλαβα παρὰ τούτου διαταγὴν, ὅπως μετὰ τῶν ὑπολοιπομένων δύο διμοιριῶν τοῦ λόχου μου καταλάβω τὸν αὐχένα τοῦτον & βάλλω κατὰ τοῦ δεξιοῦ τοῦ ἐχθροῦ, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἔπραξα καταλαβὼν καταλλήλους θέσεις & βάλλων δι' ἀμφοτέρων τῶν διμοιριῶν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, οὗ τὰς θέσεις ἀνεκάλυπτον διὰ τῶν διοπτρῶν μου καὶ ὑπεδείκνυον εἰς τοὺς στρατιώτας μου κανονίζων συνάμα τὴν ἀπόστασιν ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ ταγματάρχου Σπηλιάδου Π. Ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης ἐμείναμεν ἐπ' ἀρκετὴν ὥραν, καθ' ὃν χρόνον ὁ λόχος Φιλιπποπούλου, ὁ εἰς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ μεταβὰς οὐλαμὸς τοῦ λόχου μου, ὁ λόχος Κοσμοπούλου καὶ τινες τῶν Κρητῶν προήλαυνον κατὰ τῶν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κατεχομένων ὑψωμάτων, εἷς οὐλαμὸς πυροβολικοῦ κατ' ἀρχὰς καὶ βραδύτερον ἢ ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Χαβίνην πυροβολαρχία κατέλαβον θέσιν δεξιά ἡμῶν καὶ ἔβαλλον κατὰ τοῦ πυροβολείου τοῦ ἐχθροῦ καὶ εἶτα κατὰ τοῦ πεζικοῦ τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὴν παρυφὴν τοῦ ἐλαιῶνος. Καθ' ἣν ὥραν τὰ ἐπὶ τῶν λόφων μαχόμενα τμήματα τοῦ τάγματος ἤρξαντο κατερχόμενα & διευθυνόμενα πρὸς τὴν Νικόπολιν ὁ δὲ ἐχθρὸς πιεσθεὶς ἤρξατο ἐγκαταλείπων τὰς πρώτας ἐπὶ τῶν τειχῶν θέσεις διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου Σπηλιάδου προήλασα μετὰ τῶν δύο διμοιριῶν διὰ τῆς ἀμαξιτοῦ ὁδοῦ καὶ ἐτάχθη εἰς τὸ ἀριστερὸν τῆς ἡμετέρας παρατάξεως βάλλων κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ὑπερφαλαγγισθεὶς ὑπὸ τῶν ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου κ. Δούλη διοικουμένων τμημάτων κατὰ τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ πλευρὸν ἤρξατο ὑποχωρῶν πρὸς τὸν ἐλαιῶνα καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸ μέρος ἡμῶν, τῶν Κρητῶν τῶν λοιπῶν τμημάτων τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ τραπεὶς πρὸς τὴν Πρέβεζαν. Συντελεσθείσης τῆς ἀτάκτου ὑποχωρήσεως τοῦ ἐχθροῦ συνεκέντρωσα τὸν οὐλαμὸν, ἀνεχωρήγησα πυρομαχικὰ καὶ συνηντήθη μετὰ τοῦ ἐτέρου οὐλαμοῦ εὐρισκομένου πέραν τῶν κτιρίων πρὸς τὸν ἐλαιῶνα. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην συνελάβομεν δύο αἰχμαλώτους ὧν τὸν ἓνα ἐφόνευσαν Κρήται ἀντάρται τὸν δὲ ἕτερον σώσαντες παρεδώσαμεν εἰς ἐπιτελεῖον. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐκ τῶν δύο διμοιριῶν ἅς διώκησα προσωπικῶς ἐτραυματίσθησαν 2 στρατιῶται ἐκ δὲ τῶν δύο διμοιριῶν μου Κότταρη καὶ Εὐδὴ ἐφονεύθη εἷς στρατιώτης καὶ ἐτραυματίσθησαν εἷς λοχίας, εἷς δεκανεὺς καὶ 7 στρατιῶται, ἤτοι ἐν ὅλῳ ἐκ τῶν ὀπλιτῶν τοῦ λόχου ἐφονεύθη εἷς καὶ ἐτραυματίσθησαν 11.

Ἡ διαγωγὴ τῶν ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς μου ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων ὑπῆρξεν ἀρίστη πάντων μετὰ θάρρους καὶ τόλμης ἐκτελεσάντων τὰς διαταγὰς μου.

Ὡς πρὸς τὴν δρᾶσιν τῶν δύο διμοιριῶν ὑπὸ τοὺς ἀνθυπολ. Κότταρη καὶ Εὐδὴν ἀρκοῦμαι νὰ ὑποβάλλω τὰς ἀναφορὰς τούτων καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν γνώμην τοῦ διοικητοῦ τοῦ τάγματος ὡς πρὸς τὴν διαγωγὴν τοῦ προσωπικοῦ τούτων ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς τοῦ ὁποῖου ἐνήρηγησαν.

Ἀνάργ. Πετροπουλάκης²⁶

²⁶ Ἰδιόχειρη σημείωση του Δ. Δούλη στην τελευταία –8^η– σελίδα της έκθεσης του Αν. Πετρο-

*Εκθεση του Ανάργυρου Πετροπουλάκη, διοικητή του 11^{ου} Λόχου*²⁷

VIII Μεραρχία   15^{ου} Πεζικόν Σύνταγμα   11^{ος} Λόχος
Κλεισούρα 1^η Ιουνίου 1913

Ἔκθεσις περὶ τῆς δράσεως τοῦ ἄνω Λόχου κατὰ τὴν μάχην τῆς Νικοπόλεως

Κατὰ τὴν ἄνω μάχην, λαβοῦσαν χώρα τὴν 20^{ην} Ὀκτωβρίου π.ἔ., ὁ Λόχος ἀπετέλει πολεμικὴν δύναμιν συγκειμένην ἐκ 4 ἀξιωματικῶν καὶ 200 ὀπλιτῶν. Οἱ ἄνδρες ἦσαν ἐφωδιασμένοι ἕκαστος διὰ 200 φουσιγγίων καὶ ἐτέρων 50 ἐν τοῖς μεταγωγικοῖς μάχης ἅτινα παρηκολούθουν τὸν Λόχον. Ἡ σωματικὴ κατάστασις τῶν ἀνδρῶν δὲν ἦτο εὐχάριστος ὡς ἐκ τῶν πολλῶν κόπων, οὓς ὑφίσταντο ὑπὸ βροχὴν. Ἡ δὲ ἠθικὴ κατάστασις τῶν ἀνδρῶν, μεθ' ὅλας τὰς στερήσεις καὶ κόπους οὓς ὑπέστησαν, δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἦτο εὐχάριστος.

Ὁ Λόχος κατὰ τὴν πορείαν πρὸς τὴν Νικόπολιν, ἀποτελῶν μέρος μικτοῦ ἀποσπάσματος ἐκ τῶν 4 Λόχων τοῦ 3^{ου} Τάγματος καὶ τοῦ 7^{ου} τοῦ Τάγματος τοῦ 15^{ου} Πεζ. Συντάγματος, δύο πεδινῶν πυροβολαρχιῶν, καὶ ὀλίγων ἰππέων ὑπὸ τὴν Διοίκησιν τοῦ Ταγματάρχου τοῦ Μηχανικοῦ Σηληιάδου Παναγ., ἀπετέλει τὴν κεφαλὴν τοῦ κυρίου Σώματος, τοῦ 10^{ου} λόχου, ὑπὸ τὸν Λοχαγὸν Φιλιππόπουλον Φίλιππον, ἀποτελέσαντος τὴν πρωτοπορείαν. Ὄταν τὸ Τάγμα ἔφθασεν ἐπὶ τῶν τελευταίων πρὸς τὴν Νικόπολιν ὑψωμάτων, ἡ πρωτοπορεία ἐβλήθη ὑπὸ τοῦ κατέχοντος ταῦτα ἐχθροῦ, ὅπταν ὁ Διοικητὴς τοῦ Τάγματος Ταγματάρχης κ. Δούλης Δημήτριος διέταξε τὴν ἀνάπτυσιν τῆς πρωτοπορείας καὶ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ ὑπολοίπου Τάγματος ἐν καταλλήλῳ θέσει καὶ καταλλήλῳ σχηματισμῷ πρὸς μάχην. Τότε ὁ Λόχος, κατὰ διαταγὴν μου ἐσχηματίσθη ἐν παρατάξει διμοιριῶν κατὰ τετράδας καταλαβὼν θέσιν ὀπισθεν τοῦ ἤδη μαχομένου 10^{ου} λόχου καὶ εἰς ἀπόστασιν 50 μ. ἀπὸ τούτου κεκαλυμμένος ἀπὸ τῶν πυρῶν τοῦ πεζικοῦ τοῦ ἐχθροῦ, ὀπισθεν δ' εὐθὺς ἐτάχθησαν ὁ 12^{ος} Λόχος ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν. Νικάκην, ὁ 7^{ος} ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Ἀντωναρόπουλον καὶ ὁ 9^{ος} ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Κοσμοπόπουλον. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἤρξατο βάλλων σφοδρῶς τὸ πυροβολικὸν τοῦ ἐχθροῦ καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ τοῦ ἡμετέρου Πυροβολικοῦ εὐρισκομένου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. Ὁ Λόχος ὢν ἀκάλυπτος, ὡς πρὸς τὰ πυρὰ τοῦ Πυροβολικοῦ, μετετοπίσθη καταλλήλως. Δὲν παρήλθον ὀλίγαι στιγμαὶ καὶ βενζινάκατος ἐξορμήσασα ἐκ τῆς παρακειμένης παραλίας καὶ πλησιάσασα εἰς ἀπόστασιν 800 περίπου μέτρων ἔβαλλε καθ' ἡμῶν καὶ τοῦ Πυροβολικοῦ μας, διὰ Μυδραλλιοβόλων. Τότε διέταξα τὴν ὑπὸ τὸν ὑπολοχ. Καρρᾶ Ἐμμανουὴλ διμοιρίαν νὰ βάλῃ κατ' αὐτῆς εἰδοποιήσας συγχρόνως διὰ τοῦ λοχίου μου Νι-

πουλάκη: Ἀρ. Πρὸς Τὸν 11 λόχον. Σᾶς ἐπιστρέφω τὰς ἐκθέσεις σας, ἵνα ὑποβάλῃτε ἐτέρας καὶ αἵτινες τὸ βραδύτερον μέχρι τῆς μεσημβρίας τῆς αὔριον νὰ ἔχουσι περιέλθει εἰς χεῖρας μου & ὑποβάλω ταύτας εἰς τὸ Σύνταγμα, συμφώνως τῇ διαταγῇ αὐτοῦ. / Σᾶς ἀποστέλλω & τὴν ὑπ' ἀριθ. 1195 διαταγὴν τοῦ Συν/τος ἵνα λάβῃτε γνώσιν, ἐπὶ ἐπιστροφῇ ταύτης. / Βαρλάμι 20 Νβρίου 1912 / Τὸ 3^{ον} Τάγμα / Δ. Δούλης Ταγμ. Πεζ.

²⁷ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/4, [Εκθεση Πετροπουλάκη] 1.6.1913.

κολοπούλου Ἡλία καὶ τὸν Διοικητὴν τοῦ 12^{ου} λόχου Νικάκη ὅπως ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ παρακειμένου ὑψώματος καὶ βάλῃ κατ' αὐτῆς. Ἡ Βενζινάκατος, βληθεῖσα παρ' ἡμῶν ἐπιτυχῶς, ἔστρεψεν ἀριστερὰ ἡμῶν ἵνα καλυφθῇ ἀπὸ τὰ πυρὰ μας, ἀλλὰ βληθεῖσα ὑπὸ τὴν ὁδὸν κατέχοντος Πυροβολικοῦ μας ἐστράφη ὀπίσω ἀναφλεχθεῖσα μόλις ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκτὴν.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ ὑπὸ τὸν Φιλιππόπουλον 10^{ος} λόχος ἐμάχετο ἀπὸ τοῦ ὑψώματος, διέταξα τὴν προχώρησιν τοῦ λόχου μου πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ, πλὴν πρὶν ἢ φθάσῃ ὁ Λόχος οὗτος εἶχε προελάσει τῇ προτροπῇ καὶ παρακελεύσει τοῦ Ταγματάρχου κ. Δούλη Δημητρίου. Ἄμα ὡς ἔφθασα ἐπὶ τῆς θέσεως, ἦν κατεῖχεν ὁ προελάσας Λόχος καὶ ἐφ' ἧς εὐρέθησαν φονευμένοι καὶ τραυματισμένοι ἵπποι τοῦ Ταγματάρχου Σπηλιάδου καὶ τοῦ ἐπιτελείου του, ἡσθάνθη κροῦσιν κατ' ἀμφοτέρας τὰς κνήμας καὶ πόνον ἰσχυρόν. Ἡ πρώτη μου ἐντύπωσις ὑπῆρξεν ὅτι ἐτραυματίσθη καὶ διὰ τοῦτο, σταματήσας, ἠθέλησα νὰ βεβαιωθῶ περὶ τούτου, ὡς δὲ ἦτο ἐπόμενον ἐσταμάτησαν καὶ αἱ πλησίον μου εὐρισκόμεναι διμοιρίαι 1^η 2^α & 3^η πλὴν τῆς 4^{ης} ὑπὸ τὸν Ἀνθυπολοχαγὸν Κότταρη ὅστις, μὴ ἀντιληφθεὶς τὴν τάσιν μου, εἶχε προχωρήσει, τῆς 2^{ας} ὑπὸ τὸν Εὐδὴ διμοιρίας ἀναχωρησάσης ἅμα ὡς διεδόθη ὅτι ἐτραυματίσθη καὶ ἠνώθη μετὰ τῆς τοῦ Κότταρη. Βεβαιωθείς μετὰ στιγμιαίαν ἐξέτασιν ὅτι δὲν εἶχον τραυματισθῆ ὑπὸ σφαίρας μὴ σχοῦσης τὴν δύναμιν νὰ με διατρύψῃ τὰς κνήμας, ἐξηκολούθησα τὴν πορείαν ἵνα ἐνωθῶ μετὰ τῶν προχωρησασῶν διμοιριῶν Κότταρη καὶ Εὐδὴ ἀπεχουσῶν μόλις 60 βήματα ἀλλὰ συναντήσας εἰς τὸν πρὸ τοῦ μετώπου μου μικρὸν ἀγχένα τὸν Ταγματάρχην τοῦ Μηχανικοῦ κ. Σπηλιάδην Π. ἔλαβα παρὰ τούτου διαταγὴν, ὅπως μετὰ τῶν δύο διμοιριῶν καταλάβω τὸν ἀγχένα τοῦτον & βάλω κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τοῦθ' ὅπερ καὶ ἔπραξα καταλαβὼν καταλλήλους θέσεις, βάλλω δι' ἀμφοτέρων τῶν διμοιριῶν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, οὗ τὰς θέσεις ἀνεκάλυπτον διὰ τῶν διοπτρῶν μου καὶ ὑπεδείκνουν εἰς τοὺς στρατιώτας μου κανονίζων συνάμα τὴν ἀπόστασιν ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ Ταγματάρχου κ. Σπηλιάδου Π.

Ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης ἐμείναμεν ἐπ' ἀρκετὴν ὥραν, καθ' ὃν χρόνον ὁ Λόχος Φιλιπποπούλου, ὁ εἰς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ μεταβάς οὐλαμὸς τοῦ Λόχου μου, ὁ Λόχος Κοσμοπούλου καὶ τινες τῶν Κρητῶν προήλανον κατὰ τῶν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κατεχομένων ὑψωμάτων, εἰς οὐλαμὸς πυροβολικοῦ κατ' ἀρχὰς καὶ βραδύτερον ἢ ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Χαβίνην πυροβολαρχία, κατέλαβον θέσιν δεξιὰ ἡμῶν καὶ ἔβαλλον κατὰ τῶν πυροβολείων τοῦ ἐχθροῦ, καὶ εἶτα κατὰ τοῦ πεζικοῦ του εὐρισκομένου εἰς τὴν παρυφὴν τοῦ ἐλαιῶνος. Καθ' ἣν ὥραν τὰ ἐπὶ τῶν λόφων μαχόμενα τμήματα τοῦ Τάγματος ἤρξαντο κατερχόμενα πρὸς τὴν Νικόπολιν, ὁ δὲ ἐχθρὸς, πτοηθεὶς, ἤρξατο ἐγκαταλείπων τὰς πρώτας ἐπὶ τῶν τειχῶν θέσεις, διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ταγματάρχου Σπηλιάδου, προήλασα μετὰ τῶν δύο διμοιριῶν διὰ τῆς ἀμαξιτοῦ ὁδοῦ καὶ ἐνίσχυσα τοὺς μαχομένους ταχθεὶς εἰς τὸ ἀριστερὸν τῆς ἡμετέρας παρατάξεως, ἀριστερότερον δὲ ἡμῶν βραδύτερον παρετάχθη ὁ 12^{ος} Λόχος ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Νικάκη.

Ὁ ἐχθρὸς βαλλόμενος παρ' ἡμῶν καὶ ὑπερφραλαγμισθεὶς ὑπὸ τῶν ὑπὸ τοῦ Ταγματάρχου κ. Δούλη διοικουμένων Τμημάτων κατὰ τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ πλευρὸν ἤρξατο ὑποχωρῶν πρὸς τὸν ἐλαιῶνα, καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸ μέρος ἡμῶν, ἀλλὰ βαλλόμενος ὑφ' ἡμῶν, τῶν Κρητῶν τῶν λοιπῶν τμημάτων 9^{οῦ} καὶ 10^{οῦ} Λόχου πεζικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ, εἰς ἄτακτον ἐτράπη φυγὴν πρὸς τὴν Πρέβεζαν περὶ τὴν ἐσπέραν.

Συντελεσθείσης τῆς ἀτάκτου ὑποχωρήσεως τοῦ ἐχθροῦ, συνεκέντρωσα τὸν οὐλαμόν, ἀνεχορήγησα πυρομαχικὰ καὶ συνηντήθην μετὰ τοῦ ἐτέρου οὐλαμοῦ, εὐρισκομένου πέραν τῶν κτιρίων πρὸς τὸν ἐλαιῶνα. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐντὸς τῶν κτιρίων τῆς Νικοπόλεως, οἱ ἡμέτεροι ἄνδρες συνέλαβον δύο Τούρκους στρατιώτας, ὧν τοῦ ἐνὸς τὴν ζωὴν ἠδυνήθην νὰ διασώσω ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν προσδραμόντων Κρητῶν ἀνταρτῶν.

Χρῆσις προκαλυμμάτων

Κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τῆς μάχης τεχνικὴ προκαλύψεως χρῆσις δὲν ἐγένετο, ἐχρησιμοποιήθησαν ἐδαφικαὶ πτωχαί. Κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν τὰ τεῖχη τῆς Νικοπόλεως.

Ἀναχορηγία πυρομαχικῶν

Ἀναχορηγία πυρομαχικῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος δὲν ἐγένετο, ἀρκεσάντων τῶν πυρομαχικῶν ἃ ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν οἱ ἄνδρες. Τοιαύτη ἔλαβε χώραν μετὰ τὴν μάχην, ληφθέντων τῶν ἀπαιτουμένων πυρομαχικῶν ἐκ τῶν παρακολουθούτων μεταγωγικῶν.

Λειτουργία ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας

Ἡ ὑγειονομικὴ ὑπηρεσία ἐλειτούργησε κανονικῶς.

Ἀπώλειαι

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐφονεύθη εἷς στρατιώτης, ἐτραυματίσθησαν δὲ εἷς Λοχίας, εἷς Δεκανεὺς καὶ ἐννέα στρατιῶται. Ἦτοι ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης ἐν ὄλῳ 12.

Περιγραφή τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους καὶ μνεῖα τῆς ἀτμοσφαιρικῆς καταστάσεως

Ἡ πρώτη φάσις τῆς μάχης διεξήχθη ἐπὶ λοφώδους, ἀλλ' ἀκαλύπτου, ἐδάφους. Μετὰ δὲ τὴν ἐγκατάλειψιν τούτου ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἢ προέλασις τῶν ἡμετέρων ἐγένετο διὰ ἀναπεπταμένου ἐδάφους, κατὰ τῶν τευχῶν τῆς Νικοπόλεως, πέραν τῶν ὁποίων ὑπῆρχεν ἐλαιῶν.

Ἡ ἀτμοσφαιρικὴ κατάστασις καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μάχης ὑπῆρξεν ἀρίστη.

Περὶ τῆς δράσεως τοῦ οὐλαμοῦ ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν κ. Κότταρην, ὑποβάλλεται ἰδίᾳ ἔκθεσις.

Ἀνάργ. Πετροπουλάκης Λοχαγὸς

Έκθεση του Μιλτιάδη Κότταρη, διοικητή 2^{ας} και 4^{ης} διμοιρίας του 11^{ου} Λόχου²⁸

Έν Πέντε Πηγαδίοις τῆ 12ῆ 9βρίου 1912

*ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Κότταρης Μιλτιάδης τοῦ 11^{ου} λόχου 15^{ου} Πεζικοῦ Συν/τος
Πρὸς τὸν Διοικητὴν τοῦ λόχου τοῦ Ἐνταῦθα*

Περὶ τῆς δράσεως τῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου 2^{ας} καὶ 4^{ης} διμοιριῶν κατὰ τὴν μάχην τῆς Νικοπόλεως²⁹

Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρω ὅτι μετὰ τὴν δοθεῖσαν ὑφ' ὑμῶν διαταγὴν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ λόχου πρὸς μάχην ἔταξα τὴν διμοιρίαν μου ἐν ἀκροβολισμῶ καὶ προχωρήσας πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἐτοποθέτησα ταύτην εἰς τὴν ὄφρυν τοῦ πρὸ ἐμοῦ μικροῦ ὑψώματος, ἀφ' ὅπου διέταξα ἔναρξιν πυρὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐκεῖ ἔλαβα διαταγὴν παρὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ τάγματος κ. Δούλη Δημητρίου νὰ κατέλθω τὴν κλιτὸν τοῦ ὡς εἴρηται ὑψώματος καὶ νὰ καταλάβω τὴν ἀμαξιτὴν ὁδόν. Ἀμέσως κατῆλθον τὴν κλιτὸν καὶ ἐτοποθετήθην παρὰ τῆ ὁδῶ ἀρξάμενος πυρὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων λεπτῶν τῆς ὥρας κατῆλθε καὶ ἡ ὑπὸ τὸν ἔφεδρον ἀνθυπολοχαγὸν Ξύδην Ἀθανάσιον 2^α διμοιρία καὶ λαβοῦσα θέσιν ἀριστερᾶ τῆς διμοιρίας μου ἤρξατο πυρὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Ἐπειδὴ καθίστατο ἀδύνατος ἡ περαιτέρω κατὰ μέτωπον προχώρησις τῶν διμοιριῶν, καθ' ὅσον πρὸ τοῦ μετώπου μας παρενεβάλλετο μικρὸς τις ὄρμος τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ἐπροχώρησα δεξιὰ καὶ κατέλαβον θέσιν εἰς τὸν ἐκεῖ εὐρισκόμενον λοφίσκον εἰδοποιήσας ἅμα καὶ τὸν ἔφεδρον ἀνθυπολοχ. Ξύδην Ἀθανάσιον νὰ με ἀκολουθήσῃ μετὰ τῆς διμοιρίας του. Ἐκεῖ ἔλαβον τὴν πληροφορίαν παρὰ τοῦ εἰρημένου ἀνθυπολοχαγοῦ, ὅτι, ὡς ὁ ἴδιος ἀντελήφθη, ἐπληρώθητε εἰς ἀμφοτέρους τοὺς πόδας.

Ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν ἀμφοτέρων τῶν διμοιριῶν ἐπροχώρησα πρὸς τὰ ἐμπρὸς μετὰ τοῦ ἐφέδρου ἀνθυπολοχαγοῦ Ξύδη μὲ τὰς διμοιρίας ἐν ἀκροβολιστικῇ τάξει, ἵνα λάβω θέσιν εἰς τὸ δεξιὸν τοῦ 10^{ου} λόχου. Φθὰς ἐκεῖ εὗρον τὸν κ. Διοικητὴν τοῦ Τάγματος Δούλην Δημήτριον, ὅστις μὲ διέταξε νὰ σταματήσωσιν αἱ διμοιρίαι ὀλίγα λεπτά τῆς ὥρας, ἵνα ἀναπαυθῶσιν οἱ ἄνδρες ἐκ τῆς κοπώσεως. Ἀφοῦ οἱ ἄνδρες ἀνεπαύθησαν ἐπ' ὀλίγον προσῆλθεν ἐκ νέου ὁ κ. ταγματάρχης καὶ μὲ διέταξε νὰ προχωρήσωσιν αἱ διμοιρίαι ἀμφοτέραι πρὸς τὸ δεξιὸν τῆς παρατάξεως καὶ ἐνεργήσωμεν πλευρικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀμφοτέραι αἱ διμοιρίαι ἔλαβον προσωρινῶς θέσιν ὀπίσω τῶν χαλασμάτων τῶν τειχῶν τῆς Νικοπόλεως καὶ δεξιόθεν τοῦ 10^{ου} λόχου, μεθ' ὃ τῆ διαταγῆ τοῦ αὐτοῦ ταγματάρχου αὐταὶ κατέλαβον νέαν θέσιν εἰς τὴν

²⁸ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/4, [Έκθεση Κότταρη] 12.11.1912.

²⁹ Ἰδιόχειρη σημείωσις τοῦ Δ. Δούλη στὴν πρώτη σελίδα τῆς ἐκθέσεως τοῦ Μ. Κότταρη: Προσθέτω ὅτι ὁ οὐλαμὸς τοῦ Ἀνθυπολοχαγοῦ τούτου ἐχρησιμοποιοῦν κατὰ τὴν τελικὴν πλευρικὴν ἐπίθεσιν τῆς μάχης Νικοπόλεως καὶ ἐκ τῆς θαρραλέας αὐτοῦ ἐπιθέσεως ἐπῆλθεν ἀμέσως τὸ ἀποτελέσμα, τουτέστιν ἡ ἄτακτος φυγὴ τοῦ ἀντιπάλου. / Ἐν Βαρλάμῃ τῆ 22 Νβρίου 1912 / ὁ Διοικητὴς τοῦ Τάγματος / Δ. Δούλης Ταγματάρχης Πεζικοῦ.

κοιλιάδα πρὸς τὸ δυτικὸν πλευρὸν τοῦ φρουρίου Νικοπόλεως· ἐκεῖ μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὀλίγων πυρῶν προχώρουν δι' ἀλμάτων ἀλληλοὑπερασπιζόμενοι καὶ ἀπειλοῦσαι τὸ ἀριστερὸν τοῦ ἐχθροῦ πλευρὸν. Οὕτω προχωροῦντες ἐφθάσαμεν εἰς ἀπόστασιν 150 μέτρων ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὅποτε ὁ κ. Ταγματάρχης Δούλης, ὅστις παρηκολούθει τὴν προχώρησιν τῶν διμοιριῶν ἐξωθῶν μὲ τὸ πιστόλιον ἀνὰ χεῖρας τοὺς διστάζοντας νὰ προχωρήσωσιν ἄνδρας, διέταξε νὰ ἐπιτεθῶμεν διὰ τῆς λόγχης, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ὁ ἐχθρὸς ἔνεκα τούτου ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς θέσεις του καὶ νὰ τραπῇ εἰς φυγὴν λαβὼν τὴν πρὸς τὴν Πρέβεζαν ἄγουσαν. Ἡ καταδίωξις ἐξηκολούθει κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν διμοιριῶν καὶ θὰ ἐξηκολούθει εἰσέτι, ἂν τὸ ἡμέτερον πυροβολικὸν, ὅπερ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔβαλλε κατὰ τοῦ ἀτάκτως φεύγοντος ἐχθροῦ, δὲν ἔρριπτεν ἐκ παρεξηγήσεως (καθόσον δὲν εἶχεν ἀντιληφθῆ λόγῳ τῶν ὑπαρχουσῶν πρὸ τοῦ μετώπου μας συστάδων ἐξ ἐλαιῶν, τὴν ἐγγύτητα τῶν διμοιριῶν πρὸς τὸν φεύγοντα ἐχθρὸν), βολιδοφόρον ὀβίδα εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν πρὸ τοῦ μετώπου τῶν διμοιριῶν, γεγονός ὅπερ ἠνάγκασε τὰς διμοιρίας νὰ περιορίσωσι τὴν καταδίωξιν τοῦ πρὸς τὴν Πρέβεζαν φεύγοντος ἐχθροῦ.

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω σύγκρουσιν τῶν διμοιριῶν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐφονεύθη εἷς καὶ ἐπληρώθησαν ἑννέα οπλιταὶ ἐξ ὧν εἷς λοχίας καὶ εἷς δεκανεὺς.

Μ. Κότταρης ἀνθυπολοχαγὸς

Ἐκθεση τοῦ Μιλτιάδη Κότταρη, διοικητῆ 2^{ας} καὶ 4^{ης} διμοιρίας τοῦ 11^{ου} Λόχου³⁰

Ἐν Κλεισούρα τῆ 29ῃ Μαΐου 1913

Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Μιλτιάδης Φ. Κότταρης

Πρὸς τὸν 11^{ον} Λόχον 15^{ου} πεζ. Συντάγματος Ἐνταῦθα

Περὶ τῆς δράσεως τοῦ ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου οὐλαμοῦ κατὰ τὴν μάχην τῆς Νικοπόλεως

Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρω ὅτι τὴν πρωΐαν τῆς 20^{ης} Ὀκτωβρίου π. ἔτους, καθ' ἣν ἤρχισεν ἡ κατὰ τῆς Νικοπόλεως ἐπίθεσις, ἔλαβον διαταγὴν ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Λόχου μου νὰ προχωρήσω μετὰ τῆς διμοιρίας μου καὶ νὰ καταλάβω θέσιν δεξιὰ τοῦ 10^{ου} λόχου, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη ἀναπτυχθῆ καὶ ἔβαλλε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ κατέχοντος προκεχωρημένας θέσεις ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶς τῶν ἐρειπίων τοῦ θεάτρου Νικοπόλεως ὑψωμάτων. Ἀμέσως ἔταξα τὴν διμοιρίαν μου ἐν τάξει ἀκροβολισμοῦ καὶ προῦχώρησα πρὸς τὰ ἐμπρὸς καταλαβὼν τὴν ὄφρυν τοῦ πρὸ ἐμοῦ ὑψώματος καὶ ἀριστερὰ τῆς παρατάξεως τοῦ 10^{ου} Λόχου.

Ὁ ἐχθρὸς ὁ κατέχων τὰ ὡς εἴρηται ὑψώματα μετὰ τὴν προχώρησιν τοῦ

³⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/3, [Ἐκθεση Κότταρη] 29.5.1913.

10^ο Λόχου κατά μέτωπον, τοῦ 9^ο κατά τοῦ ἀριστεροῦ αὐτοῦ πλευροῦ καὶ τῆς διμοιρίας μου ἐπίσης κατά μέτωπον, ἐγκατέλιπε τὰς θέσεις του, τραπείεις εἰς φυγήν. Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐκ τῶν στρατιωτῶν τοῦ ἀντιπάλου εἰς ἐφονεύθη ὑπὸ τῆς διμοιρίας μου, ὁ δ' ἕτερος, τραυματισθεὶς, συνελήφθη. Οἱ λοιποὶ κατελθόντες τὴν ἀντίθετον κλιτὸν τοῦ ὑψώματος διὰ τῆς κοιλάδος ἔφθασαν εἰς τὰ τεῖχη τῆς Νικοπόλεως, ἔνθα ὁ ἐχθρὸς εἶχε τὴν κυρίαν γραμμὴν τῆς ἀμύνης του. Μεθ' ὃ ὁ Διοικητὴς τοῦ Τάγματος κ. Δούλης Δημ. με διέταξε νὰ κατέλθω τὴν κλιτὸν τοῦ ὑψώματος καί, καταλαμβάνων τὴν ἀμαξιτὴν ὁδόν, βάλω κατὰ τοῦ κατέχοντος τὰ τεῖχη τῆς Νικοπόλεως ἀντιπάλου. Κατελθὼν τὴν κλιτὸν, ἔταξα τὴν διμοιρίαν μου ἐντὸς τῆς τάφρου τῆς ὁδοῦ ἐν ἀκροβολισμῶ καὶ διέταξα πῦρ πέντε φυσιγγίων ἀπὸ 1000 μέτρων κατὰ τοῦ πρὸ τοῦ μετώπου μας ἐχθροῦ. Μετ' ὀλίγα λεπτὰ τῆς ὥρας κατῆλθε καὶ ἐτάχθη ἀριστερὰ τῆς διμοιρίας μου ἢ ὑπὸ τὸν Ἐφεδρ. ἀνθυπολοχαγὸν Ξύδην Ἀθαν. διμοιρία, ἣτις ἤρχισε νὰ βάλλῃ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου δι' ὁμοίων πυρῶν καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀποστάσεως. Μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὀλίγων πυρῶν, εἰδοποίησα τὸν Ἐφ. ἀνθυπολοχαγὸν Ξύδην νὰ με ἀκολουθήσῃ μετὰ τῆς διμοιρίας του, διότι ἐγὼ θὰ ὠδήγουν τὴν ἰδικὴν μου δεξιὰ ἵνα καταλάβω θέσιν ἐπὶ τοῦ ἀνατολικῶς τοῦ θεάτρου Νικοπόλεως ὑψώματος.

Ἡ μετακίνησις αὕτη πρὸς δεξιὰ, καίτοι ἦτο δυσχερὴς, καθόσον θὰ ἐξετελεῖτο ἀκαλύπτως καὶ ὑπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἀντιπάλου τὰ ὅποια θὰ μᾶς προσέβαλλον πλευρικῶς, ἐν τούτοις ἐπεβάλλετο, καθόσον πρὸ τοῦ μετώπου μας παρενεβάλλετο μικρὸς τις ὄρμος τοῦ Ἀμβρακικοῦ ὅστις ἠμπόδιζε τὴν κατὰ μέτωπον προχώρησιν τῶν διμοιριῶν. Ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ μετατόπισις τῶν διμοιριῶν ἐγένετο τμηματικῶς καὶ μετὰ ταχύτητος, ἔνεκα δὲ τούτου τὰ πυρὰ τοῦ ἐχθρικοῦ πεζικοῦ καὶ πυροβολικοῦ ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὸν τραυματισμὸν δύο μόνων στρατιωτῶν ὑπὸ βολίδων πεζικοῦ. Αἱ διμοιρίαι, οὔτω προχωροῦσαι, ἔφθασαν ἐπὶ τοῦ, ὡς εἴρηται λόφου ἔνθα ὁ ἀνθυπολοχαγὸς κ. Ξύδης Ἀθ. μοὶ ἀνέφερεν ὅτι ἐπληρώθη ὁ Διοικητὴς τοῦ Λόχου μου εἰς τὸν πόδα.

Ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν ἀμφοτέρων τῶν διμοιριῶν κατῆλθον τὴν κλιτὸν τοῦ ἐν λόγῳ ὑψώματος τμηματικῶς καὶ δι' ἀλμάτων, φθὰς εἰς τὴν κοιλάδα προύχωρησα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον με διεύθυνσιν πρὸς τὰ τεῖχη τὰ δεξιὰ τοῦ πρὸ ἐμοῦ προχωροῦντος 10^ο Λόχου.

Ἡ προχώρησίς μου ἐγένετο ὑπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἐχθρικοῦ πεζικοῦ καὶ πυροβολικοῦ, χωρὶς ταῦτα νὰ ἐπιφέρουν ἀποτέλεσμά τι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν ταύτης οὐδεμίαν χρήσιν πυρῶν ἔκαμα. Φθὰς ἐκεῖ εὔρον τὸν Ταγματάρχην κ. Δούλην ὅστις διέταξε νὰ σταματήσῃ ὁ οὐλαμὸς μου δι' ὀλίγον διὰ ν' ἀναπαυθῆ προκαλυφθεὶς πρὸ ἐδαφικῆς τινὸς πτυχῆς ἀπὸ τὰ ἐχθρικά βλήματα.

Ὁ 10^{ος} Λόχος κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν, ὧν προκεκαλυμμένος, ἐνήργει ἀναχωρηγίαν πυρομαχικῶν, μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὁποίας διετάχθη ὑπὸ τοῦ κ. Ταγματάρχου νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὸν ἐχθρόν. Μετ' ὀλίγον ὁ κ. Ταγματάρχης με διέταξε νὰ καταλάβω μετὰ τοῦ οὐλαμοῦ μου προσωρινῶς θέσιν εἰς τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν, μετὰ τοῦτο δέ, κατερχόμενος εἰς τὴν κοιλάδα τὴν δυτικῶς τῶν,

ὡς εἴρηται, ἐρειπίων κειμένην, νὰ προχωρήσω καὶ ἐπιτεθῶ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ τοῦ ἀντιπάλου.

Ἀμέσως προχωρήσας κατέλαβον τὴν ἐν λόγῳ θέσιν καὶ ἤρχισα πῦρ ταχὺ ἀπὸ ἀποστάσεως 500 μέτρων κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ κατέχοντος τὴν παρυφήν τοῦ ἐλαιῶνος. Μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὀλίγων πυρῶν, διέταξα τὴν προχώρησιν τοῦ οὐλαμοῦ μου διὰ τῆς κοιλάδος. Οἱ ἄνδρες ὅμως παρατήρησα ὅτι μετὰ δυσκολίας ἐγκατέλειπον τὰ τεῖχη τὰ ὁποῖα τοὺς παρεῖχον τελείαν κάλυψιν καὶ συνεπῶς ἔβαλλον ἐξ αὐτῶν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, χωρὶς τὰ πυρὰ τούτου νὰ τοὺς προσβάλλωσιν. Τοῦτο ἀντιληφθεὶς ὁ κ. Ταγματάρχης, διέταξε νὰ προχωρήσω μετ' ἐκείνων οἵτινες εἶχον κατέλθει εἰς τὴν κοιλάδα τῆ ἐπιμόνῳ προτροπῇ μου, τοὺς δὲ ὑπολειπομένους ὀλίγους θὰ μοὶ ἀπέστειλεν. Ὅντως καὶ οἱ ὑπολειφθέντες ἔσπευσαν ὅπως ἐνωθῶσιν ἀμέσως μετὰ τοῦ οὐλαμοῦ των, ἐξαναγκασθέντες ὑπὸ τοῦ κ. Ταγματάρχου δι' ἀπειλῶν. Μόλις ὁ οὐλαμὸς μου κατῆλθεν εἰς τὴν κοιλάδα, ἤρχισεν ἡ προχώρησις τῶν διμοιριῶν ἀπὸ ἀποστάσεως 400 μέτρων περίπου, πρὸς τὸν ἐχθρόν. Αὕτη ἐγένετο δι' ἀλμάτων τῶν διμοιριῶν ὑπερασπιζομένων ἀλλήλας κατὰ τὴν προχώρησιν διὰ πυρῶν ταχέων. Οὕτω προχωροῦντες ἐφθάσαμεν εἰς ἀπόστασιν 150 περίπου μέτρων ἀπὸ τῶν ἐχθρικῶν θέσεων, ὁπότε διέταξα «ἐφ' ὄπλου λόγη» καὶ τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ οὐλαμοῦ μου, προχώρησα πρὸς τὰ πρόχειρα χαρακώματα ἐφ' ὧν ὁ ἐχθρὸς ἡμύνετο. Οὗτος ὅμως ἐγκαταλιπὼν τὰς θέσεις του, ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὸν ἐλαιῶνα λαβὼν τὴν πρὸς Πρέβεζαν ἄγουσαν. Ἐπὶ τῶν χαρακωμάτων ἐξηκολούθουν ν' ἀνθίστανται τρεῖς στρατιῶται τοῦ ἀντιπάλου, οἵτινες ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν μου ἐπ' αὐτῶν μὴ θελήσαντες νὰ παραδοθῶσι. Ἀνασυντάξας τὸν οὐλαμὸν ἐξηκολούθησα τὴν καταδιώξιν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ἠναγκάσθην μετ' ὀλίγον νὰ σταματήσω καὶ διατάξω πῦρ ταχὺ κατ' αὐτοῦ, καθ' ὅσον τὸ ἡμέτερον πυροβολικὸν ὅπερ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔβαλλεν ἐναντίον του, ἔρριψεν ἐκ παρεξηγήσεως (καθὸσον δὲν εἶχεν ἀντιληφθῆ τὴν ἐγγύτητα ἡμῶν πρὸς τὸν ἐχθρόν) βολιδοφόρον ὀβίδα, ἣτις ἔπεσεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνδρῶν τοῦ οὐλαμοῦ μου, χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ βλάβην τινά, οὔσα κρουσιφλεγῆς.

Ἡ διάσπασις αὕτη τοῦ ἀριστεροῦ τῆς παρατάξεως τοῦ ἀντιπάλου, ἐπέφερε τὴν σύγχισιν καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν γραμμικὴν παράταξιν καὶ τὴν γενικὴν ὑποχώρησίν του. Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ ἐχθροῦ, ἣτις ἔλαβε χώραν περὶ τὴν 3^{ην} ἀπογευματινὴν ὥραν, ὁ κ. Ταγματάρχης διέταξε καὶ τὰ λοιπὰ ἡμέτερα τμήματα νὰ συνταχθῶσι. Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγης ὥρας, ἀφίχθη καὶ ὁ ἕτερος οὐλαμὸς τοῦ Λόχου μου μετὰ τοῦ ὁποίου ἠνώθη, καταδιώξαντες διὰ τῶν πυρῶν τὸν πρὸ ἡμῶν φεύγοντα ἀντίπαλον ἐξ ἀποστάσεως 300-400 μέτρων.

Ὁ ἀνεφοδιασμὸς φυσιγγίων τοῦ οὐλαμοῦ μου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πάλης ἐγένετο ἐκ τῶν φυσιγγίων τῶν ἐκτὸς μάχης τεθέντων ἀνδρῶν.

Ἐκαστος τούτων ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ 200 φυσιγγια, τὰ ὁποῖα ἤρκεσαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πάλης, διότι κατὰ τὴν προχώρησιν ἐγένετο μικρὰ κατανάλωσις φυσιγγίων.

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω σύγκρουσιν τοῦ οὐλαμοῦ μου πρὸς τὸν ἐχθρὸν, ἐφρονεύθη εἷς καὶ ἐπληρώθησαν δέκα ὀπλίται, ἐξ ὧν εἷς λοχίας καὶ εἷς δεκανεὺς.

Κατάστασιν τούτων ὑποβάλλει ὁ Λόχος μου.

Ν. Κόταρης ἀνθυπολ. Πεζικοῦ

Ἐκθεση τοῦ Δημητρίου Νικάκη, διοικητῆ τοῦ 12^{ου} Λόχου³¹

15^{ον} Ἐφεδρ. Σύντ/μα Πεζικοῦ 12^{ος} λόχος

Πολεμικὴ ἐνέργεια τοῦ 12^{ου} Λόχου κατὰ τὴν μάχην τῆς Νικοπόλεως-Πρεβέζης.

Προηγηθεῖσα πορεία τῆς μάχης Νικοπόλεως-Πρεβέζης³²

Τὴν 6^{ην} ἑσπερινὴν ὥραν τῆς 18^{ης} τοῦ μηνὸς 8βρίου, διετάχθη ὁ λόχος ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Σφελενίκου διὰ Φιλιππιάδα, καὶ ἐκεῖ συνεννούμενος μετὰ τοῦ 11^{ου} λόχου ὅστις θ' ἀφικνεῖτο ἐξ Ἁγ. Γεωργίου, καὶ 2 πυροβολαρχιῶν πεδινῶν νὰ ὀδεύσῃ διὰ Λοῦρον, ὅπως συνεννωθῇ μετὰ τῶν ἐκεῖ εὑρισκομένων ἐτέρων λόχων τοῦ Τάγματος.

Τὴν 8^{ην} ὥραν ἀφίκετο ὁ λόχος εἰς Φιλιππιάδα, καὶ τὴν 8 1/4 ἀνεχώρησε διὰ Λοῦρον, τὴν δὲ 3^{ην} μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 18^{ης}, ἀφίκετο μετὰ τοῦ 11^{ου} λόχου εἰς Λοῦρον ἔνθα καὶ κατηυλίσθη. Τὴν 4^{ην} ἀπογευματινὴν ὥραν τῆς 19^{ης} ἀνεχώρησε μετὰ τῶν ἄλλων λόχων τοῦ Τάγματος, ἀκολουθῶν τὴν ἀμαξητὴν ὁδὸν Φιλιππιάδος-Πρεβέζης μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν Νικόπολιν, καὶ ἔφθασε περὶ τὸ ἑσπέρας εἰς μικρὰν πέραν τῆς Μονῆς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ἀπόστασιν ἔνθα καὶ κατηυλίσθη. Τὴν ἐπομένην ἤτοι τὴν 20^{ην} 8βρίου περὶ ὥραν 6^{ην} τῆς πρωΐας ἀνεχώρησε μετὰ τῆς ὅλης δυνάμεως καὶ μετὰ τὴν διάνυσιν ὀλίγων χιλιομέτρων, ἀφίκετο πρὸ τῶν ὑψωμάτων τῆς Νικοπόλεως, ὅπου καὶ ἐσταμάτησε μετὰ τῶν ἄλλων λόχων.

Πολεμικὴ ἀξία τοῦ Λόχου κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην

Ὁ ὑπ' ἐμὲ Λόχος κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἠρίθμη δύναμιν εἰς ἀξιοματικοῦς, ὑπαξιοματικοῦς καὶ στρατιώτας 190 μὲ ἐφοδιασμὸν πυρομαχικῶν 200

³¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/4, [Ἐκθεση Νικάκη] 16.11.1912.

³² Ἰδιόχειρη σημείωσις τοῦ Δ. Δούλη στὴν πρώτη σελίδα τῆς ἐκθέσεως τοῦ Δ. Νικάκη: Προσθέτω τὰ ἐξῆς, ὁ λόχος οὗτος παρηκολούθει τὴν μάχην, ἀλλὰ δὲν διετάχθη παρ' ἐμοῦ νὰ δράσῃ καθ' ὃν χρόνον διὰ τοῦ 10 λόχου κατὰ μέτωπον καὶ 9 πλευρικῶς, ὡς εἰς τὴν γενικὴν ἐκθεσί μου περιγράφεται, ὁ ἐχθρὸς ἐξετοπίζετο ἐκ τῶν προκεχωρημένων αὐτοῦ θέσεων πρὸ τοῦ θεάτρου Νικοπόλεως καὶ πρὸ τοῦ φρουρίου Νικοπόλεως καὶ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς τελικῆς πλευρικῆς ἐπιθέσεως, ἐνεργηθείσης παρὰ δύο διμοιριῶν τοῦ 11 λόχου, διότι δὲν ἔλαβον ἀνάγκην τοῦ λόχου τούτου, οὐχ ἦττον ὁ λόχος οὗτος κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς μάχης ἔλαβε μέρος εἰς τὸ ἀριστερὸν τῆς παρατάξεως, συντελέσας εἰς τὴν ταχύτεραν ἀπώθησιν τοῦ ἀντιπάλου καὶ ἐγκατάλειψιν τῶν θέσεών του. / Ἐν Βαρλάμῳ τῆ 22 Νβρίου 1912 / ὁ Διοικητὴς τοῦ Τάγματος Δ. Δούλης Ταγμ. Πεζ.

φουσιγγίων κατ' ἄνδρα, καὶ 12.000 τοιούτων εἰς τὰ μεταγωγικὰ μάχης, ἢ δὲ σωματικὴ κατάστασις ἀνδρῶν καὶ τὸ ἠθικὸν αὐτῶν εἰς ἐξαιρετον κατάστασιν μετ' ὄλας τὰς κοπώσεις ἃς ὑπέστη ὁ λόχος ἐκ τῶν συχνῶν μετακινήσεων. Ἡ ἐντολὴ ἦν εἶχεν ὁ λόχος ἦτο νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ θέσει εἰς ἣν ἐσταμάτησε μετὰ τῶν ἄλλων λόχων καὶ νὰ περιμένῃ διαταγὰς.

Στρατιωτικὴ κατάστασις τοῦ ἀντιπάλου

Ἡ κατέχουσα τὰ ἔμπροσθεν τῆς Νικοπόλεως ὑψώματα ἐχθρικὴ δύναμις δὲν ὑπερέβαινε τοὺς 900 ἄνδρας τὸ δὲ ἠθικὸν αὐτῆς ὡς κατὰ τὴν μάχην ἀπεδείχθη εἰς χειρίστην κατάστασιν.

Ἐναρξις τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Νικοπόλεως-Πρεβέζης

Ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ τάγματος πρὸ τῶν ὑψωμάτων τῆς Νικοπόλεως ὁ 10^{ος} λόχος ὁ ἀποτελῶν τὴν ἔμπροσθοφυλακὴν διετάχθη νὰ καταλάβῃ τὴν κορυφογραμμὴν τῶν ὑψωμάτων τούτων, ὁ δὲ ὑπ' ἐμὲ λόχος, νὰ σταματήσῃ πρὸ τῶν ὑψωμάτων καὶ νὰ περιμένῃ ἕως ὅτου λάβῃ διαταγὴν. Καὶ ὁ μὲν 10^{ος} λόχος ἀφ' οὗ κατέλαβε τὴν κορυφογραμμὴν, ἤρχισε βάλλων κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ κατέχοντος ὑψώματα τινα, ἔμπροσθεν τῶν ἐρρειπίων τῆς Νικοπόλεως. Καὶ ἐν ἀρχῇ ὁ ἀγὼν διεξήχθη μετὰ τοῦ 10^{ου} λόχου, καὶ τοῦ ἀντιπάλου, μετέπειτα ὅμως ὑπεισήλθον εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ἕτερα τμήματα. Ὁ ὑπ' ἐμὲ λόχος, ὁ 7^{ος} καὶ ἡ διμοιρία τῶν ἐθνοφρουρῶν, παρέμειναν ὡς ἐφεδρεία, ἀνέμενον διαταγὰς κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ταγματάρχου διοικητοῦ. Τὴν στιγμὴν ὅμως καθ' ἣν, ὁ 10^{ος} λόχος πιέσας τὰς προκεχωρημένας γραμμάς τοῦ ἀντιπάλου διὰ τῶν πυρῶν τοῦ ἐξηνάγκασε τοῦτον νὰ ἐγκαταλείπῃ τμηματικῶς τὰς θέσεις του, καὶ νὰ φέρεται πρὸς τὰ ὀπίσω καταλαμβάνων ἑτέρας τοιαύτας πρὸ τῶν ἐρρειπίων τῆς Νικοπόλεως, μία κανονιοφόρος ἐχθρικὴ, πλέουσα ὀλοταχῶς πρὸς τὰς θέσεις ἃς κατεῖχε ὁ ὑπ' ἐμὲ λόχος, καὶ προσεγγίσασα εἰς ἀπόστασιν 500-600 μέτρων ἤρχισε νὰ βάλλῃ κατὰ τῶν τμημάτων τῆς ἐφεδρείας διὰ μυδραλιοβόλων· τότε διέταξα τὴν 3^{ην} διμοιρίαν καὶ κατέλαβε θέσιν παρὰ τὴν παραλίαν, μετὰ τὴν ἐντολὴν νὰ βάλλῃ διὰ ταχέως πυρὸς κατὰ τῆς κανονιοφόρου· ἀφ' ἐνὸς τὰ εὐστοχα πυρὰ τῆς διμοιρίας, ἀφ' ἑτέρου ἔγκαιρος ἐπέμβασις τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ, ἠνάγκασαν τὴν κανονιοφόρον νὰ ἀνακρούσῃ πρὺμναν, ὡς ἐκ τῶν βλαβῶν ἃς ὑπέστη καὶ νὰ φερθῇ πρὸς τὰ ὀπίσω μετὰ μικρὰν ταχύτητα διευθυνομένη πρὸς τὸ ὀρμητήριόν της ὅπου καὶ ἐπυρπολήθη ἅμα τῇ ἐκεῖ ἀφίξει της. Ἐν ᾧ ταῦτα ἐλαμβάνον χώραν, ὁ πρὸς τὰ ἔμπροσ ἀγὼν προήγετο, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐγκαταλείμπάνων διαδοχικῶς τὰς προκεχωρημένας θέσεις ἀπεσύρετο ὀπισθεν τῶν ἐρρειπίων τοῦ ἀμφιθεάτρου τῆς Νικοπόλεως. Ἐπειδὴ ὅμως μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς, ὁ ὑπ' ἐμὲ λόχος δὲν εἶχε λάβῃ οὐδεμίαν διαταγὴν, καὶ παρέμενε ἐν τῇ ἀρχικῇ του θέσει μετὰ τοῦ 7^{ου}, καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Ἄνθυπ. Λάκκαν διμοιρίας τῶν ἐθνοφρουρῶν, ἐξηναγκάσθη ν' ἀποστείλω τὸν δεκανέα τοῦ ὑπ' ἐμὲ λόχου Στράτον Γεώργ., πρὸς συνάντησιν τοῦ διοικητοῦ τοῦ τάγματος, μετὰ τὴν ἐντολὴν νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ ὁδηγίας, ἂν ὁ λόχος θὰ ἐξακολουθῇ μένων εἰς τὴν θέσιν ἣν κατέχει, ὡς ἀρχικῶς διετάχθη, ἢ θὰ προχωρήσῃ, πρὸς ποῖαν κατεύθυνσιν

καὶ μὲ ποῖαν ἐντολὴν· ὁ δεκανεὺς μὴ συναντήσας τὸν διοικητὴν τοῦ Τάγματος, ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου παρὰ τοῦ Ταγματάρχου διοικητοῦ τῆς ὅλης δυνάμεως ἐπιτελάρχου κ. Σπηλιάδου, ὅστις τοῦ εἶπε, ὅτι, ἔχει ὑπ' ὄψιν τοῦ τὸν λόχον, καὶ νὰ μένη εἰς τὴν θέσιν, ἣν κατέχει, μέχρις ὅτου διατάξῃ οὗτος τὴν ἐκκίνησιν. Μετὰ πάροδον ὀλίγης ὥρας, ἵππεὺς ἀγγελιαφόρος, μοὶ μετεβίβασε διαταγὴν τοῦ ἐπιτελάρχου, νὰ ὀδηγήσω τὸν λόχον καὶ τὴν διμοιρίαν ἐθνοφρουρῶν πλησίον του, πρὸς λῆψιν διαταγῶν ἀμέσως ὅτε λόχος, καὶ οἱ ἐθνοφρουροί, ἐτέθησαν ἐν κινήσει καὶ ἤχθησαν πρὸ τῆς Νικοπόλεως, ὅπου ὁ κ. Ἐπιτελάρχης, καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς ἀμέσους αὐτοῦ διατάγας. Τῇ ἐντολῇ του, εὐθὺς ἀμέσως, ἡ μὲν I^η διμοιρία ὑπὸ τὸν Ἀνθυπολ. κ. Πρωτοπαπᾶν, διετάχθη νὰ ταχθῇ παραπλεύρως τοῦ ἀριστεροῦ τῆς ἀκροβολιστικῆς γραμμῆς τοῦ 10^{ου} λόχου (πλησίον διμοιρίας ὑπὸ Ἀνθυπολ. Κωνσταντινίδην) αἱ δὲ λοιπαὶ 3 διμοιρίαι ὑπὸ τὴν διοίκησίν μου, εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς πρώτης, μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὸ πυροβολεῖον. Καὶ οὕτω ἅπας ὁ λόχος ἀναπτύχθει πρὸς μάχην, ἀπετέλει τὸ ἄκρον ἀριστερὸν τῆς παρατάξεως, μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ ἐκτοπίσῃ τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐχθρικά τμήματα, ἅτινα συμπιεζόμενα κατὰ μέτωπον, καὶ κατὰ πλευρόν, νὰ ἐξαναγκασθοῦν πρὸς ὑποχώρησιν· πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης αἱ διμοιρίαι ἐφέροντο διαδοχικῶς πρὸς τὰ ἔμπρὸς ἀπὸ προκαλύμματος εἰς προκαλύμμα, ἀλληλοὑποστηριζόμεναι, καὶ διὰ τῶν πυρῶν τῶν ἐξαναγκάζουσαι τὸν ἀντίπαλον, νὰ ἐγκαταλείπῃ τὰς θέσεις, ἃς κατεῖχε, πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο, μέχρις ὅτου ὁ ἀντίπαλος ἐγκατέλειπε ταῦτα ὀλοσχερῶς καὶ ἀπεσύρθη πρὸς τὸν ἐλαιῶνα Πρεβέζης-Νικοπόλεως καταδιωκόμενος διὰ τῶν πυρῶν τοῦ ὑπ' ἐμὲ λόχου καὶ τοῦ 10^{ου} ἐνεργούντων ἐν ἀδιαλείπτῳ συνοχῇ, μέχρις ὅτου τελείως ἀπεκρύβη εἰς τοὺς ἔξωθεν τῆς Πρεβέζης ἐλαιῶνας. Κατόπιν τῆς τελείας ἐξαφανίσεως τοῦ ἀντιπάλου ἐκ τοῦ πεδίου τοῦ ἀγῶνος, ὁ ὑπ' ἐμὲ λόχος καὶ ὁ 10^{ος} συνετάχθησαν τῇ διαταγῇ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Τάγματος καὶ ἤχθησαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλιππιάδος Πρεβέζης. Ἡ μάχη ἐθεωρήθη λήξασα, καὶ ὁ ὑπ' ἐμὲ λόχος διετάχθη νὰ σχηματίσῃ τὰς προφυλακάς, ὅπερ καὶ ἐπραξε. Τὴν ἐπομένην ὁ ἀντίπαλος κατόπιν τῆς ἥττης ἦν ὑπέστη, παρέδωκε τὴν πόλιν ἄνευ ὄρων.

Ἐγένετο ἐν Βαρλάμι τῇ 16ῃ Νοεμβρίου 1912

Ὁ Διοικητὴς τοῦ Λόχου Δ. Νικάκης Ὑπολοχαγὸς

*Εκθεση του Δημητρίου Πρωτοπαπᾶ, διοικητή του 12^{ου} Λόχου*³³

15^{ον} Ἐφεδρ. Σύνταγμα Πεζικοῦ 12^{ος} Λόχος
Πολεμικὴ ἐνέργεια τοῦ 12^{ου} Λόχου κατὰ τὴν μάχην Νικοπόλεως Πρεβέζης

Τὴν 6^{ην} ἔσπερινὴν ὥραν τῆς 18^{ης} Ὀκτωβρίου, διετάχθη ὁ λόχος ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Σμελενίκου καὶ ἐκεῖ συννεοῦμενος μετὰ τοῦ 11^{ου} λόχου, ὅστις θ' ἀφικνεῖτο ἐξ Ἀγ. Γεωργίου, καὶ δύο πυροβολαρχιῶν πεδινῶν νὰ ὀδεύσῃ διὰ Λοῦρον, ὅπως συννεοθῆ μετὰ τῶν ἐκεῖ εὐρισκομένων ἐτέρων λόχων τοῦ τάγματος.

Τὴν 8^{ην} ὥραν ἀφίκετο ὁ λόχος εἰς Φιλιπιάδα, καὶ τὴν 8 1/4 ἀνεχώρησε διὰ Λοῦρον, τὴν δὲ 3^{ην} μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 18^{ης} ἀφίκετο μετὰ τοῦ 11^{ου} εἰς Λοῦρον, ἔνθα καὶ κατηλίσθη. Τὴν 4^{ην} ἀπογευματινὴν ὥραν τῆς 19^{ης} ἀνεχώρησε μετὰ τῶν ἄλλων λόχων τοῦ Τάγματος, ἀκολουθῶν τὴν ἀμαξητὴν ὁδὸν Φιλιπιάδος-Πρεβέζης μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν Νικόπολιν, καὶ ἔφθασε περὶ τὸ ἔσπερας εἰς ὀλίγην πέραν τῆς Μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἀπόστασιν, ἔνθα καὶ κατηλίσθη. Ὁ καιρὸς ἦτο καλός, ἡ ὁδὸς ἐπίσης, τὸ δὲ ἠθικὸν τῶν ἀνδρῶν, ὡς καὶ ἡ πειθαρχία, λόγῳ τῆς ὑπὸ τε τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν ἐνεργουμένης ἀγρύπνου ἐπιτηρήσεως ἀντεπεκρίνετο καθ' ὅλα εἰς τὰς τῶν κανονισμῶν ἀπαιτήσεις.

Τὴν ἐπομένην, ἤτοι τὴν 20^{ην} Ὀκτωβρίου περὶ ὥραν 6^{ην} τῆς πρωΐας ἀνεχώρησε μετὰ τῆς ὅλης δυνάμεως, καὶ μετὰ τὴν διάνυσιν ὀλίγων χιλιομέτρων ἀφίκετο πρὸ τῶν ὑψωμάτων τῆς Νικοπόλεως, ὅπου καὶ ἐσταμάτησε μετὰ τῶν ἄλλων λόχων.

Κατόπιν διαταγῆς τοῦ διοικητοῦ τοῦ Τάγματος, ὁ μὲν 10^{ος} λόχος, ὁ ἀποτελεῶν τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν, διετάχθη νὰ καταλάβῃ τὴν κορυφογραμμὴν τῶν ὑψωμάτων τούτων, ὁ δὲ ἡμέτερος λόχος, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ τότε διοικητοῦ Ὑπολ. Κ. Νικάκη Δ. νὰ σταματήσῃ πρὸ τῶν ὑψωμάτων καὶ νὰ περιμένῃ ἕως ὅτου λάβῃ διαταγὴν. Καὶ ὁ μὲν 10^{ος} λόχος ἀφοῦ κατέλαβε τὴν κορυφογραμμὴν ἤρχισε βάλων κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ κατέχοντος ὑψώματά τινα ἔμπροσθεν τῶν ἐρρειπίων τῆς Νικοπόλεως. Καὶ ἐν ἀρχῇ ὁ ἀγὼν διεξήγετο μεταξὺ τοῦ 10^{ου} λόχου καὶ τοῦ ἀντιπάλου, κατόπιν ὅμως ὑπείσηλθον εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ἕτερα τμήματα. Ὁ ἡμέτερος λόχος, ὁ 7^{ος} καὶ ὁ οὐλαμὸς τῶν ἐθνοφρουρῶν, παρέμειναν ὡς ἐφεδρεία, ἀνέμενον διαταγὰς κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ταγματάρχου διοικητοῦ. Τὴν στιγμὴν ὅμως κατὰ τὴν ὁποίαν, ὁ 10^{ος} λόχος πῆσας τὰς προκεχωρημένας γραμμὰς τοῦ ἀντιπάλου διὰ τῶν πυρῶν του, ἐξηνάγκαζε τοῦτον νὰ ἐγκαταλείπῃ τμηματικῶς τὰς θέσεις του, καὶ νὰ φέρεται πρὸς τὰ ὀπίσω καταλαμβάνων ἐτέρας πρὸ τῶν ἐρρειπίων τῆς Νικοπόλεως, μία κανονιοφόρος ἐχθρική, πλέουσα ὀλοταχῶς πρὸς τὰς θέσεις ἃς κατεῖχεν ὁ ἡμέτερος λόχος ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ τότε διοικητοῦ Ὑπολ. Κ. Νικάκη Δ., καὶ προσεγγίσασα εἰς

³³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/5, [Εκθεση Πρωτοπαπᾶ] 31.5.1913.

ἀπόστασιν 500-600 μέτρων ἤρχισε νὰ βάλλῃ κατὰ τῶν τμημάτων τῆς ἐφεδρείας διὰ μυδραλιοβόλων, τότε διέταξεν, ὁ τότε διοικητῆς Ὑπολ. κ. Νικάκης Δ. τὴν 3^{ην} διμοιρίαν, καὶ κατέλαβε θέσιν παρὰ τὴν παραλίαν μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ βάλλῃ διὰ ταχέως πυρὸς κατὰ τῆς κανονιοφόρου· ἀφ' ἑνὸς τὰ εὐστοχα πυρὰ τῆς διμοιρίας, ἀφ' ἑτέρου ἢ ἔγκαιρος ἐπέμβασις τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ, ἠνάγκασαν τὴν κανονιοφόρον νὰ ἀνακρούσῃ πρῦμαν ὡς ἐκ τῶν βλαβῶν, ἃς ὑπέστη καὶ νὰ φερθῆ ἰσχυρὰ πρὸς τὰ ὀπίσω μὲ μικρὰν ταχύτητα πρὸς τὸ ὄρμητήριόν της, ὅπου καὶ ἐπυρπολήθη ἅμα τῇ ἐκεῖ ἀφίξει της.

Ἐνῶ ταῦτα ἐλαμβάνον χώραν, ὁ πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἀγὼν προήγετο, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐγκαταλειμπάνων διαδοχικῶς τὰς προκεχωρημένας θέσεις ἀπεσύρετο ὀπισθεν τῶν ἐρρειπίων τοῦ ἀμφιθεάτρου τῆς Νικοπόλεως. Ἐπειδὴ ὁμως μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς, ὁ ἡμέτερος λόχος δὲν εἶχε λάβει οὐδεμίαν διαταγὴν, καὶ παρέμενε ἐν τῇ ἀρχικῇ του θέσει μετὰ τοῦ 7^{ου}, καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Ἄνθυπ. Λάκκαν διμοιρίας τῶν ἐθνοφρουρῶν, ἐξηναγκάσθη ὁ τότε διοικητῆς ν' ἀποστείλῃ τὸν δεκανέα τοῦ ἡμετέρου λόχου Στράτον Γεώργ. πρὸς συνάντησιν τοῦ διοικητοῦ τοῦ Τάγματος μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ ὁδηγίας, ἂν ὁ λόχος θὰ ἐξάκολουθῆ μένων εἰς τὴν θέσιν ἣν κατέχει, ὡς ἀρχικῶς διετάχθη, ἢ θὰ προχωρήσῃ, πρὸς ποίαν κατεύθυνσιν καὶ μὲ ποίαν ἐντολήν· ὁ δεκανεὺς μὴ συναντήσας τὸν διοικητὴν τοῦ Τάγματος, ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου παρὰ τοῦ Ταγματάρχου διοικητοῦ τῆς ὄλης δυνάμεως ἐπιτελάρχου κ. Σηηλιάδου, ὅστις τοῦ εἶπε, ὅτι, ἔχει ὑπ' ὄψει του τὸν λόχον, καὶ νὰ μὲν εἰς τὴν θέσιν, ἣν κατέχει, μέχρις ὅτου διατάξῃ οὗτος τὴν ἐκκίνησιν.

Μετὰ πάροδον ὀλίγης ὥρας, ἰππεὺς ἀγγελιαφόρος, μετεβίβασε διαταγὴν τοῦ ἐπιτελάρχου εἰς τὸν τότε διοικητὴν τοῦ λόχου κ. Νικάκη Δ., νὰ ὀδηγήσῃ τὸν λόχον καὶ τὴν διμοιρίαν ἐθνοφρουρῶν πλησίον του, πρὸς λῆψιν διαταγῶν, ἀμέσως ὅτε λόχος, καὶ οἱ ἐθνοφρουροὶ ἐτέθησαν ἐν κινήσει καὶ ἤχθησαν πρὸ τῆς Νικοπόλεως, ὅπου ὁ κ. Ἐπιτελάρχης, καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς ἀμέσους αὐτοῦ διαταγὰς τῇ ἐντολῇ του, εὐθὺς ἀμέσως ἢ μὲν πρώτη διμοιρία ὑπὸ τὴν διοίκησίν μου, διετάχθη νὰ ταχθῆ παραπλεύρως τοῦ ἀριστεροῦ τῆς ἀκροβολιστικῆς γραμμῆς τοῦ 10^{ου} λόχου (πλησίον διμοιρίας ὑπὸ Ἄνθυπολ. Κωνσταντινίδην) αἱ δὲ λοιπαὶ 3 διμοιρίαι ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ τότε διοικητοῦ τοῦ λόχου Ὑπολ. κ. Νικάκη Δ., εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς πρώτης, μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὸ πυροβολεῖον. Καὶ οὕτω ἅπασ ὁ λόχος ἀναπτυχθεὶς πρὸς μάχην, ἀπετέλει τὸ ἄκρον ἀριστερὸν τῆς παρατάξεως, μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ ἐκτοπίσῃ τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐχθρικὰ τμήματα, ἅτινα συμπιεζόμενα κατὰ μέτωπον, καὶ κατὰ πλευρόν, νὰ ἐξαναγκασθοῦν πρὸς ὑποχώρησιν· πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης αἱ διμοιρίαι ἐφέροντο διαδοχικῶς πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἀπὸ προκαλύμματος εἰς προκαλύμμα, ἀλληλοὑποστηριζόμεναι, καὶ διὰ τῶν πυρῶν των ἐξαναγκάζουσαι τὸν ἀντίπαλον νὰ ἐγκαταλείπῃ τὰς θέσεις ἃς κατεῖχε πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο, μέχρις ὅτου ὁ ἀντίπαλος ἐγκατέλειπε ταύτας ὀλοσχερῶς καὶ ἀπεσύρθη πρὸς τοὺς ἐλαιώνας Πρεβέζης-Νικοπόλεως, καταδιωκόμενος διὰ τῶν πυρῶν τοῦ ἡμετέρου λόχου

καὶ τοῦ 10^{ου} ἐνεργούντων ἐν ἀδιαλείπτῳ συνοχῇ, μέχρις ὅτου τελείως ἀπεκρύβη εἰς τοὺς ἐξωθεν τῆς Πρεβέζης ἐλαιῶνας κατόπιν τῆς τελείας ἐξαφανίσεως τοῦ ἀντιπάλου ἐκ τοῦ πεδίου τοῦ ἀγῶνος, ὁ ἡμέτερος λόχος καὶ ὁ 10^{ος} συνετάχθησαν τῇ διαταγῇ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Τάγματος καὶ ἤχθησαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλιπιάδος Πρεβέζης. Ἡ μάχη ἐθεωρήθη λήξασα, καὶ ὁ ἡμέτερος λόχος διετάχθη νὰ σχηματίσῃ τὰς προφυλακάς, ὅπερ καὶ ἐπραξε. Τὴν ἐπομένην ὁ ἀντίπαλος κατόπιν τῆς ἥττης ἦν ὑπέστη, παρέδωκε τὴν πόλιν ἄνευ ὄρων.

Ἐγένετο ἐν Κλεισούρα τῇ 31 Μαΐου 1913

Δημ. Πρωτοπαπᾶς ἀνθυπολ. Πεζ.

Ἐκθεση τοῦ Διοικητῆ Πυροβολικοῦ Ελ. Αναγνωσταρά³⁴

Ἐκθεσις ἐπιχειρήσεως κατὰ Πρεβέζης ὑπὸ τοῦ ὑποφαινομένου ὡς Διοικητοῦ τοῦ Πυροβολικοῦ κατὰ τὴν ἐπιχείρησιν

Πρὸς

τὸν κ. Διοικητὴν 3^{ης} Μοίρας τοῦ 4^{ου} Πεδ. Πυροβολικοῦ Συντάγματος

Τὴν 19 Ὀκτωβρίου 1912 περὶ τὴν 10 π.μ. ὄραν διετάχθη ἐν Λούρω ὑπὸ τοῦ κ. Διοικητοῦ τοῦ μικτοῦ ἀποσπάσματος κ. Σπηλιάδου ταγματάρχου ἵνα τὸ πυροβολικόν, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν 6^{ης} καὶ 9^{ης} πεδινῶν πυροβολαρχιῶν, ἢ ἔτοιμον πρὸς ἀναχώρησιν τὴν 4 ½ μ.μ. ὄραν καὶ νὰ βαδίσωμεν μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν ἐπισταθμία εὐρισκομένων σωμάτων πρὸς τὴν Μονὴν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἀπέχουσιν περὶ τὰ 8 χιλιόμετρα· μοὶ ἐξέθηκε δὲ ἐπὶ τοῦ χάρτου τὸ σχέδιον τῆς ἐπιχειρήσεως, ἣτις ἂν ἀπέβαινε ἐν εὐθείᾳ ἐξ ἀρχῆς ὑπὲρ ἡμῶν θὰ ἐτροποποιεῖτο ἀναλόγως πρὸς τὰς παρουσιασθησομένας ἀνάγκας τῆς μάχης.

Εἰς τοὺς Ἁγίους δ' Ἀποστόλους ἔλαβον τὴν ἐξῆς διαταγὴν: Νὰ εἶμαι ἔτοιμος μετὰ τῶν πυροβολαρχιῶν πρὸς ἀναχώρησιν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης πρὸς Πρέβεζαν καὶ νὰ ταχθῶ ἐν τῇ φάλαγγι κατὰ τὴν πορείαν τὴν 5 ½ πρωϊνὴν τῆς ἐπομένης, ὅπερ καὶ ἀκριβῶς ἐξετελέσθη.

Βαδίσαμεν μετὰ τῶν πυροβολαρχιῶν εἰς ἀπόστασιν 5 περίπου χιλιομέτρων μετέβην κατόπιν παρὰ τῷ κ. Διοικητῇ τοῦ ἀποσπάσματος διὰ νὰ λάβω διαταγὰς & προβῶμεν εἰς ἀναγνώρισιν τῶν θέσεων ἃς ὄφειλε νὰ καταλάβῃ τὸ πυροβολικόν & καθορισθῇ ὅ,τι σχετικόν μετὰ τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ.

Ὁ κ. διοικητὴς τοῦ ἀποσπάσματος μετὰ παρέπεμψεν εἰς τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὄλης φάλαγγος εὐρισκόμενον Ταγματάρχην κ. Δούλην, ὅστις μοὶ εἶπεν ἐγνώριζε τὸ ἔδαφος. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος εὐρίσκετο μακρὰν περὶ τὸ χιλιόμετρον συμπαρέλαβον μετ' ἐμοῦ καὶ τοὺς διοικητὰς τῶν πυροβολαρχιῶν, ἀνεκοίνωσα εἰς αὐτὸν τὰς διαταγὰς τοῦ διοικοῦντος τὸ ἀπόσπασμα, ἀλλὰ δὲν μετὰ συνόδευσε εἰς

³⁴ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/4, [Ἐκθεση Αναγνωσταρά] 24.10.1912.

την ἀναγνώρισιν τῶν θέσεων, ὡς μὴ δυνάμενος νὰ ἐγκαταλείπη τὸ ὑπ' αὐτοῦ διοικούμενον τμήμα, μοὶ ἔδειξεν ὅμως μίαν κορυφογραμμὴν ὡς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Διοικητοῦ ἐννοούμενα ὑψώματα τὰ καλούμενα ὑψώματα τοῦ Φλαμπούρου.

Ἀμέσως τότε διέταξα νὰ μείνωσιν αἱ πυροβολαρχίαι ἐν ἀναμονῇ ὀπισθεν, ἐγὼ δὲ μετὰ τῶν πυροβολαρχῶν & τοῦ συνδέσμου μετέβην πρὸς τὰ ἄνω ὑψώματα, ἀλλὰ ταῦτα εὐρίσκοντο ὀπισθεν δύο κορυφογραμμῶν ἔτι, ἐν τούτοις ὡς θέσιν ὑποδειχθεῖσαν παρὰ γνώστου τοῦ ἐδάφους ὑπεχρεώθημεν νὰ τὴν ἐρευνήσωμεν, δαπανήσαντες χρόνον τινά, κατόπιν μετέβημεν εἰς τὸ δεύτερον ὑψωμα & εἰς τοῦτο ἐδαπανήσαμεν ἀρκετὸν χρόνον, ὥστε ἠναγκάσθημεν νὰ μεταβῶμεν & εἰς τὸ τρίτον ὅπου διεκρίναμεν ἀκόμη ἀνιχνευτὰς ἵππεῖς ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἐκεῖ εὔρομεν & τὴν φάλαγγα τοῦ πεζικοῦ βαδίζουσαν παραλλήλως τῶν κορυφογραμμῶν.

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐρεύνης μας πρὸς καθορισμὸν τῆς θέσεως ἦν θὰ κατείχωμεν διὰ νὰ βάλωμεν κατὰ τὰς πιθανὰς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κατεχομένης θέσεις ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ ἀντηλλάγησαν καὶ οἱ πρῶτοι πυροβολισμοὶ μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων στρατευμάτων, δεξιώτερον πολὺ ἡμῶν, διέταξα τοὺς λοχαγοὺς νὰ ὀδηγήσωσι τὰς πυροβολαρχίας των, καθορίσας τὰς θέσεις τῶν πυροβολαρχιῶν, αἵτινες εὐρίσκοντο ἐν ἀναμονῇ πολὺ μακρὰν πλέον λόγῳ τῶν κακῶν πληροφοριῶν ἃς ἐλάβομεν.

Ἐγὼ παρέμεινα ἐκεῖ ὅπως ἀντιληφθῶ τὰς θέσεις τῶν ἐχθρικοῦ πυροβόλων καὶ ὑποδείξω ταύτας εἰς τοὺς πυροβολάρχας. Ἐν τούτοις ἤρχισε νὰ βάλῃ & τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικόν, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ βάλῃ & κατὰ τῶν πυροβολαρχιῶν κατὰ τὴν προσπέλασιν διὰ τὴν κατάληψιν τῶν θέσεων των· ἐκτὸς τούτου καὶ μία βενζινάκατος ἐχθρική ἐπλησίασε βάλλουσα ἐκ τῶν ὀπισθεν τὸ πεζικόν & ἤτις δὲν θὰ ἄφηγε βεβαίως τα πυροβολικὸν νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἣτις καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἦτο παραλιακή.

Οἱ λοχαγοὶ πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου ἔταξαν τὰς πυροβολαρχίας των ἀμέσως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ βάλλοντες ἐναντίον ταύτης & ἀφ' οὗ κατέστρεψαν αὐτήν, δι' ἐνὸς μόνου οὐλαμοῦ ἐκάστη πυροβολαρχία ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των ἠδυνήθησαν νὰ βάλωσιν ἐναντίον ἐνὸς πυροβολείου· τοὺς ἑτέρους οὐλαμοὺς ἐθέσαμεν ἐν ἐπιτηρήσει ἐναντίον δύο πλοίων ἅτινα περιέπλεον & τῶν ὁποίων ἡ ἐθνικότης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακριβωθῇ & ἅτινα κατὰ τὸν πλοῦν των ἐφάνησαν μὲ ἐχθρικάς ἀλλὰ καὶ ἀμφιβόλους διαθέσεις. Ἄμα τὸ πυροβολεῖον ἐσίγησε καὶ σχεδὸν ἐβεβαιώθημεν ὅτι τὰ πλοῖα δὲν ἦσαν ἐχθρικά διέταξα τὴν μίαν τῶν πυροβολαρχιῶν νὰ βαδίσῃ εἰς τὴν προεκλεχθεῖσαν θέσιν τῆς, ὑποστηριζομένην κατὰ τὴν προσπέλασιν τῆς ὑφ' ὀλοκλήρου τῆς ἄλλης πυροβολαρχίας, ἣτις ἠδυνήθη νὰ τάξῃ & τὸν δεύτερον οὐλαμὸν ἐναντίον τοῦ ἄνω πυροβολείου. Ἐβάδισα μετ' αὐτῆς ἀλλ' ἤδη ἀναφαίνεται δεύτερον ἐν ἐπιφανείᾳ πλοῖον ἕτερον πυροβολεῖον βάλλον ἐναντίον τῶν ἡμετέρων, ἔταξα τὸν ἕνα τῶν οὐλαμῶν ἐναντίον τοῦ πυροβολείου τούτου, τὸν δ' ἕτερον ἠθέλησα νὰ τὸν τάξω ἵνα παρακολουθῆσῃ τὴν πορείαν τοῦ ἡμετέρου πεζικοῦ.

Ἐναντίον τοῦ δευτέρου τούτου οὐλαμοῦ ἔβαλλε τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικὸν ὥστε νὰ μὲ ἐξαναγκάσῃ & διὰ τοῦ δευτέρου τούτου οὐλαμοῦ νὰ διατάζω νὰ βάλλωσιν ἐναντίον του, συνάμα διέταξα τὴν δευτέραν πυροβολαρχίαν προστατευομένην ἀπὸ τὰ πυρὰ τῆς πρώτης νὰ ἔλθῃ καὶ ταχθῇ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων διὰ νὰ ἐνισχύσωμεν τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν τοῦ ἡμετέρου πεζικοῦ.

Τὸ ἔργον τοῦτο ὅμως κατέστη δυσχερέστατον ἔλλειπει πληροφοριῶν περὶ τῶν κατεχομένων θέσεων ὑπὸ τῶν ἡμετέρων & τῶν ἀντιπάλων & μόλις μετὰ βίας τῇ χρήσει διοπτρῶν ἠδυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ποῦ εὐρίσκετο συγκέντρωσις ἐχθρῶν ἀντιτάσσουσα ἀντίστασιν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μὲ τὴν πρὸοδον τῆς μάχης κατέστη δυσχερέστατον, ὥστε νὰ μᾶς ἀναγκάσῃ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ νὰ βάλωμεν κατὰ τῶν ἡμετέρων νὰ διαταχθῶσιν αἱ πυροβολαρχαὶ νὰ βάλλωσι μακρὰν ὅπου συστάδες δένδρων καὶ τοίχων καὶ ἐν τέλει νὰ ἐκτελέσωσι μακροτάτην ἐρευνητικὴν βολὴν ἐντὸς τοῦ ἐλαιῶνος χωρὶς νὰ φαίνεται στόχος, ἀλλ' ὅπου ὑπεθέτομεν ὅτι ἠδύναντο νὰ γίνωνται συνάξεις τῶν ἐχθρῶν ὑποχωρούντων.

Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἡμῶν ἐδυσχεραίνετο διότι ὄχι μόνον αἱ διαταγαὶ τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀποσπάσματος διὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ πυροβολικοῦ δὲν μετεβιβάζοντο ἀπ' εὐθείας εἰς ἐμὲ, ἂν καὶ πρὸς τοῦτο εἶχον ὀρίσει σύνδεσμον τὸν ἀνθυπολοχαγὸν τοῦ ὑλικοῦ πυροβολικοῦ κ. Ζερβέαν, ἀλλὰ δι' ἀγγελιοφόρων παντὸς βαθμοῦ· ἐκτὸς ὅμως τούτου ἀνεμειγνύοντο διὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἄτομα παντὸς βαθμοῦ μηδεμίαν ἔχοντα θέσιν ἢ ἀρμοδιότητα ἢ ἐντολὴν ὡς σύνδεσμοι, τινὰ δὲ τούτων ἀνήκοντα εἰς ὑπηρεσίας μηδεμίαν ἐχούσας σχέσιν μὲ τὴν μάχην ὡς συζυγαρχίας κλπ., ἐν τούτοις ὅμως ἔδαπανῶμεν χρόνον πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ιδιότητός των διὰ τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτῶν & ἄτινα ἀπηυθύνοντο πολλάκις πρὸς τοὺς οὐλαμοὺς, οἵτινες δὲν ἐξετέλουν εἰμὴ τὰς διαταγὰς ἅς ἐλάμβανον παρ' ἐμοῦ, ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἀπηχολοῦντο κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ πυρὸς.

Δὲν παραλείπω δὲ ν' ἀναφέρω ὅτι ἡ διαγωγὴ ἐν γένει τοῦ προσωπικοῦ ὑπῆρξε πειθαρχικωτάτη θαρραλέα & ἀνδρική εἰς τὴν ἐκτέλεσιν πάσης διαταγῆς & ὅτι αἱ ὑπ' ἐμὲ πυροβολαρχαὶ συνετέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς τὴν εὐτυχῆ διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος.

Ἐν Στρεβίνῃ τῇ 24 Ὀκτωβρίου 1912

Ἐλ. Αναγνωσταρὰς Ἀγὸς Πυρ.

*Τηλεγράφημα του Κωνσταντίνου Σαπουντζάκη, αρχηγού του Στρατού Ηπείρου*³⁵

ΑΡΧΗΓΕΙΟΝ ΣΤΡΑΤΟΥ

Λίαν ἐπεῖγον Τηλεγραφικῶς

ΠΡΟΣ Πρωθυπουργὸν Ἀθήνας

Ἐθνικὴ σημαία κυματίζει ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ φρουρίου Πρεβέζης. Τὸ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐπιτελοῦς μου Ταγματάρχου Σπηλιάδου Τμήμα Στρατοῦ μετὰ τῶν ὑπὸ τὴν διοίκησιν του ἐθελοντῶν Κρητῶν καὶ Ἑπειρωτῶν, ἀφοῦ ἐξέπληρώσε γενναίως τὸ καθήκον του διεξαγαθὸν ἐν Νικοπόλει ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀπεγνωσμένως καὶ πεισιμόνως ἀντιστάνας, εἰσηλθε σήμερον τὴν 2^{ον} ὥραν μετὰ μεσημβρίαν εἰς τὴν πόλιν, γενόμενον ἐνθουσιόδεστατα δεκτὸν ὑπὸ τῶν κατοίκων Πρεβέζης.

Ὁ ἀγὼν ἤρξατο χθὲς τὴν ἐβδόμην καὶ ἡμίσειαν τῆς πρωΐας ἔληξε δὲ τὴν ἑσπέραν περὶ τὴν 5^{ον} ὥραν, ἐξαναγκασθέντος τοῦ ἐχθροῦ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς ὄχυράς αὐτοῦ θέσεις ἐνισχυμένας διὰ πυροβολικοῦ καὶ καταφύγῃ εἰς Πρέβεζαν. Οἱ ἡμέτεροι ἐτήρησαν τὰς θέσεις των, προτιθέμενοι σήμερον τὴν πρωΐαν, καθ' ἃς εἶχον δώσει ὁδηγίας εἰς τὸν διοικητὴν τμήματος στρατοῦ, νὰ ἐκβιάσῃ τὴν φρουρὰν εἰς παράδοσιν δι' ἐπιθέσεως κατὰ τῆς πόλεως. Σήμερον ὅμως προσῆλθον εἰς τὸ στρατόπεδον περὶ τὴν τετάρτην καὶ ἡμίσειαν πρὸ μεσημβρίας οἱ ἐν Πρεβέζῃ Πρόξενοι τῆς Αὐστρίας, Ρωσίας καὶ Ἀγγλίας, ἀκολουθοῦμενοι ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Διοικητοῦ τῆς πόλεως, αἰτούμενοι ὅπως ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἡμετέρου τμήματος στρατοῦ γίνωσι δεκτοὶ οἱ ἀκόλουθοι ὅροι παραδόσεως.

Πρῶτον. Παράδοσις τῆς φρουρᾶς εἰς τὸν ἡμέτερον τακτικὸν στρατόν.

Δεύτερον. Προστασία τῶν κατοίκων, ἀξιωματικῶν, ὀπλιτῶν καὶ οἰκογενειῶν αὐτῶν.

Τρίτον. Νὰ μὴ θιγῇ ἡ φιλοτιμία τῶν τε Κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν ἀξιωματικῶν.

Τοὺς ὅρους τούτους ὁ Διοικητὴς τῶν ἡμετέρων δυνάμεων ἀπεδέχθη ἐπ' ὀνόματί μου.

Παρεδόθησαν αἰχμάλωτοι τετρακόσιοι πενήκοντα τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, ἀφοῦ κατετέθησαν τὰ ὄπλα των, ἐν οἷς τεσσαράκοντα περίπου ἀξιωματικοί, εἰς οὓς ἐπετρέπη νὰ φέρωσι τὰ ζῆφῃ των μέχρι τῆς εἰς τὸ πλοῖον ἐπιβιβάσεως των. Ἐτι δὲ παρεδόθησαν αἰχμάλωτοι, καταθέσαντες ἐπίσης τὰ ὄπλα, ἑκατὸν πενήκοντα Τουρκαλβανοὶ μετὰ τῶν φυλάρχων των, οἵτινες συνεπολέμησαν μετὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

Περιῆλθον εἰς χεῖρας μας πυροβόλα καὶ ἄλλο ὑλικὸν πολέμου.

Παντὸς τοῦ ἐγκαταλειφθέντος ὑλικοῦ διέταξα τὴν ἀπογραφὴν.

Ὁ ἐχθρὸς κατὰ τὸν χθεσινὸν ἀγῶνα ὑπέστη μεγάλης ἀπωλείας. Ἐκ δὲ τῶν

³⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1907/Α/24.

ἡμετέρων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς δέκα, ἐν οἷς ὁ ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ Πεζικοῦ Βάρθης, ἐπληρώθησαν δὲ 54.

Ὀνομαστικός κατάλογος πάντων τούτων θέλει ἀποσταλῆ μόλις καταρτισθῆ.

Οἱ αἰχμάλωτοι μεταφέρονται ἀπόψε εἰς Λευκάδα μὴ ἐπιτρεπόντων τῶν ἐν Πρεβέζῃ μεταγωγικῶν μέσων περαιτέρω διακίνησιν.

Διέταξα ἀστυνομικὴν διεύθυνσιν Λευκάδος φροντίσῃ περὶ συντηρήσεως καὶ φρουρήσεως αὐτῶν αἰτουμένη ἐνίσχυσίν της παρὰ τῶν ἀγημάτων τῶν τεσσάρων ἀτμομυδρομόνων. Παρεκάλεσα τὸν Διοικητὴν τῆς Ναυτικῆς μοίρας νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς μεταφορᾶς ἐκ Λευκάδος τῶν αἰχμαλώτων τούτων ὡς τάχιστα εἰς Πάτρας, ἐν ἀνάγκῃ καὶ διὰ τῶν ἀτμομυδρομόνων καὶ νὰ εἰδοποιήσῃ ἐγκαίρως τὸ φρουραρχεῖον Πατρῶν ὅπως λάβῃ μέτρα περὶ συντηρήσεως καὶ φρουρήσεως τῶν αἰχμαλώτων.

Ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ ὑπῆρχε τουρκικὸν τορπιλικὸν (Ἄττάλεια) τὸ ὁποῖον ἐβύθισαν χθὲς οἱ Τοῦρκοι. Αἱ δὲ δύο ἐν τῷ αὐτῷ κόλπῳ εὐρισκόμεναι βενζινάκατοι ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ ἡμετέρου Στρατοῦ.

Κρίνω σκόπιμον διὰ τὸ διοικητικὸν ἐν γένει μέρος νὰ διαταχθῆ καὶ ἔλθῃ ἐνταῦθα ἀμέσως ὁ τέως Πρόξενος μετὰ τοῦ διερμηνέως αὐτοῦ, οἵτινες καὶ λόγῳ τῆς γνώσεως τῶν προσώπων καὶ πραγμάτων θὰ παρέχῳσι τὰς ὑπηρεσίας των καὶ εἰς τὸ στράτευμα.

Διέταξα τὰ δέοντα πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως.

Τηλεγραφήματά σας πέμψατέ μοι εἰς Ἄρταν ὅπου ἐπανερχομαι ἀπόψε.

Πρέβεζα 21 Ὀκτωβρίου 1912 ὥρα 4 μ.μ.

Κ.Σ. [υπογραφή, Κ. Σαπουντζάκη]

Ἡ μάχη, λοιπόν, τῆς Νικοπόλεως, στις 20 Ὀκτωβρίου 1912, που ἀρχισε στις 7.30 το πρωὶ του Σαββάτου καὶ περαιώθηκε με τις τελευταίες βολές πυροβολικοῦ περὶ τὴν 6^η τῆς ἑσπέρας, καὶ ἥς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ κατατρόπωσις τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐν τῇ πόλει καταφυγὴ του,³⁶ κατέληξε στην παράδοση τῆς Πρέβεζας με μικρές σχετικὰ ἀπώλειες. Αναφέρεται ὅτι «τα εθελοντικά Σώματα Ἡπειρωτῶν Προσκόπων κατέλαβον τὸ τουρκικὸ πυροβολεῖο τοῦ κόλπου Μύτικα καὶ εκτελέσθησαν μερικὲς βολές πυροβολικοῦ κατὰ τοῦ φρουρίου που εἶναι στην Πρέβεζα» καὶ ὅτι «οἱ ἐλληνικὲς ἀπώλειες κατὰ τὴ μάχη τῆς Νικοπόλεως ἀνήλθαν σε 10 νεκροὺς καὶ 54 τραυματίες».³⁷ Ὁ διοικητὴς τοῦ Αποσπάσματος ἀναφέρει ὅτι αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων ἀνήρχοντο εἰς 250 περίπου νεκροὺς καὶ τραυματίας. Αἱ ἰδικαὶ μας δὲν ὑπερέβησαν τοὺς 10 νε-

³⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1907/Α/5, [Ἐκθεση Σπηλιάδη] 1.5.1913.

³⁷ ΓΕΣ/ΔΙΣ 1991, 28, 29.

κρούς και 60 τραυματίας.³⁸ Ο διοικητής του 3^{ου} τάγματος, ότι ο έχθρος ἔσχε φονευθέντας περί τούς 60 και πληγωθέντας περί τούς 150 ἡμεῖς δὲ καίτοι ἐπιτιθέμενοι ἔσχομεν τὰς ἐξῆς ἀπωλείας:

Διμοιρία ἔθνοφρουρῶν	ὄπλ. φονευθέντες	2	πληγωθέντες	3
9 ^{ος} Λόχος ἄξιωμ. πληγ. 1	»	»	1	» 14
10 ^{ος} »	»	»	2	» 18
11 ^{ος} »	»	»	1	» 11
[9 ^{ος} , 10 ^{ος} , 11 ^{ος} Λόχος » 1,	»	»	6	» 46] ³⁹

Ο διοικητής του 9^{ου} λόχου: φονευθ. οπλ. 1, πληγ. οπλ. 14, πληγ. αζ. 1.⁴⁰

Ο διοικητής του 10^{ου} λόχου: φονευθ. οπλ. 4, πληγ. οπλ. 21.⁴¹

Ο διοικητής του 11^{ου} λόχου: φονευθ. οπλ. 1, πληγ. οπλ. 11.⁴²

Ο ε.α. υποστράτηγος Π. Αρταβάνης –ενδελεχῶς ασχοληθείς με την ιστορία του 15 Σ/τος– μας παρέσχε (13.10.1998) διευκρινίσεις ως ακολούθως:

Νεκροί: Ανθ/γός (ΠΖ) Βάρθης Κων/νος (αναφορά Σηηλιάδου)⁴³
 Ανθ/στής (ΠΖ) Καλύβας Μενέλαος⁴⁴
 Εθελοντής έφ. Ανθγός Μπάλκος Κων/νος (κατά τον υποστράτηγο Αλέξανδρο Παπαγεωργίου)

Παραθέτει εν συνεχεία τα ονόματα δύο λοχιών, δύο δεκανέων, σαρανταπέντε οπλιτών, των οποίων «δεν κατέστη δυνατόν να διευκρινισθεί ποιοι τυγχάνουν νεκροί ή τραυματίαι».

Τα ονόματα των φονευθέντων δεν αναφέρονται στις ανωτέρω εκθέσεις. Στα αρχεία ΓΕΣ/ΔΙΣ (Φάκελος 8^{ης} Μεραρχίας κλπ.) δεν υπάρχει καμιά άλλη σχετική πληροφορία. Στο δίτομο *Άγῶνες και Νεκροί 1830-1930* (μοναδικό αντίτυπο του οποίου βρήκαμε στη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού), όπου αναλυτικά και αλφαβητικά αναγράφονται τα ονόματα φονευθέντων ή καθ' οιονδήποτε τρόπο (ασθένεια κλπ.) απωλεσθέντων, στον πρόλογο σημειώνεται ότι «ένδεχόμεναι παραλήψεις ονομάτων είναι πιθαναί, ἔλλείψει πληρεστέρων στοιχείων»,⁴⁵ αναγράφεται δε μόνο ο «Μπάλκος Κωνσταντῖνος τοῦ Θεοδ. 21.10.1912, μάχη Νικοπόλεως».⁴⁶

Η παράθεση των ανωτέρω κειμένων, τα οποία μετά από έρευνες σε αρχεία

³⁸ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1907/Α/5, [Έκθεση Σηηλιάδη] 1.5.1913.

³⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/1, [Έκθεση Δούλη] 18.11.1912.

⁴⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/4, [Έκθεση Κοσμόπουλου] 3.6.1913.

⁴¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/4, [Έκθεση Ασημακόπουλου] 24.11.1912.

⁴² ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/4, [Έκθεση Πετροπουλάκη] 16.11.1912.

⁴³ Προφανῶς πρόκειται περί του αρχικῶς τραυματισθέντος και ὄχι ἄμεσα φονευθέντος ανθ/γού Κ. Βάρθη.

⁴⁴ ΜΣΝΕ 1929-1930, V, 400.

⁴⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ 1930, I, Πρόλογος.

⁴⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ 1930, I, 96.

κλπ. συγκεντρώθηκαν, ας είναι μια μικρή συμβολή στη διάσωση της ιστορικής μνήμης και της ιστορίας της πόλης μας.

✂

Αρχειακό υλικό

Γενικό Επιτελείο Ναυτικού – Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού, Αθήνα
ΓΕΝ/ΥΙΝ, Δ/γή αρ. 23/3.10.1912

Γενικό Επιτελείο Στρατού – Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα

ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1424/Γ/7

ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Γ/4, [Εκθεση Αντωναρόπουλου] 25.11.1912· [Εκθεση Κωνσταντινίδη] 30.5.1913

ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/1, [Εκθεση Δούλη] 18.11.1912

ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/3, [Εκθεση Κότταρη] 29.5.1913

ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/4, [Εκθεση Αναγνωσταρά] 24.10.1912· [Εκθεση Κότταρη] 12.11.1912· [Εκθέσεις Ασημακόπουλου] 15.11.1912· 24.11.1912· [Εκθεση Νικάκη] 16.11.1912· [Εκθέσεις Πετροπουλάκη] 16.11.1912· 1.6.1913· [Εκθεση Κοσμόπουλου] 3.6.1913

ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1671/Δ/5, [Εκθεση Πρωτοπαπά] 31.5.1913

ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1907/Α/5, [Εκθεση Σπηλιάδη] 1.5.1913

ΓΕΣ/ΔΙΣ, φ. 1907/Α/24

Βιβλιογραφία

ΓΕΣ/ΔΙΣ 1930 = ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ, ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ, 1930, *Αγώνες και Νεκροί 1830-1930*, I-II, Αθήνα

ΓΕΣ/ΔΙΣ 1991 = ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ, ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ, 1991, *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913. Τόμος Β΄: Επιχειρήσεις κατά των Τούρκων στην Ήπειρο (Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος)*, Αθήνα

ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν.Δ., 1992, *Η απελευθέρωση της Πρέβεζας. Γεγονότα και μαρτυρίες του Οκτωβρίου 1912*, Αθήνα

ΜΣΝΕ, 1929-1930, *Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια*, I-VI, Αθήνα

ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ Β., 1981, s.v. Βαλκανικοί Πόλεμοι, στο: *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Larousse-Britannica*, τ. 13^{ος}, Αθήνα, 212-216

ΤΑΛΛΑΡΟΣ Ι., 1957, Μια ένδοξη ναυτική σελίδα, εφημ. *Αγών Πρεβέζης*, φ. 138, 21.10.1957, 1